NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

41

BAHAR 2016

Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına Sahibi/Publisher/صاحبها
Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ

Editör ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/Editor in Chief/ رئيس التحرير
Prof. Dr. Adil YAVUZ (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi)

Editör Yardımcısı/Associate Editor/ مساعد رئيس التحرير
Yrd. Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi)

Editörler Kurulu / Editorial Board / هيئة التحرير
Yrd. Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Aytekin ŞENŞEYBEK (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Kemal Enz ARGON (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Ö. Faruk ERDEM (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Murat AK (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi)
Öğrt. Grv. Yusuf Sami SAMANCI (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi)
Öğrt. Grv. Asem Hamdy ABDELGHANY (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi)
Arş. Grv. Taha ÇELİK (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi)
Arş. Grv. Recep KOYUNCU (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi)

Danışmanlar Kurulu /Advisory Board/ الهيئة الإستشارية العلمية
Prof. Dr. Abdülkerim BAHADIR (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Ahmet Saim ARITAN (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Ahmet YILMAZ (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Ali KÖSE (Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Bayram DALKILIÇ (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Bilal KUŞPINAR (NEÜ Güzel Sanatlar Fakültesi); Prof. Dr. Bilal SAKLAN (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Bünyamin ERUL (Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Bünyamin SOLMAZ (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Dilaver GÜRER (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Galip ATASAĞUN (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. H. Mehmet GÜNAY (Sakarya Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Hayri ERTEN (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. İbrahim ÇOŞKUN (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. İsmail Hakkı ATÇEKEN (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. İsmail TAŞ (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Muhammet TASA (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Mustafa TAVUKÇUOĞLU (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Mustafa TEKİN (İstanbul Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Naim ŞAHİN (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Nihat DALGIN (Ondokuz Mayıs Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ (Atatürk Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Orhan ÇEKER (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Seyit BAHÇIVAN (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Süleyman TOPRAK (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Yusuf IŞICIK (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Zekeriya GÜLER (İstanbul Ü. İlahiyat Fakültesi); Prof. Dr. Fikret KARAPINAR (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Doç. Dr. Özcan HIDIR (Rotterdam İslam Ü.); Doç. Dr. Saim KAYADİBİ (Uluslararası Malezya İslam Ü.); Yrd. Doç. Dr. Ali ÖGE (N. Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi); Yrd. Doç. Dr. Hasan KARATAŞ (ABD University of Thomas); Yrd. Doç. Dr. Martin Nguyen (ABD Fairfield University)

İletişim Adresi
Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
42090 Meram/KONYA
Tel-Fax: 0332.323 82 50-51 / 323 82 54
e-posta: ilahiyatdergisi@konya.edu.tr
http://www.dergipark.gov.tr/neuifd/

ISSN : 2148-9890 / e-ISSN: 2149-0015

Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 41, 2016, s. 39-72.

– Hakemli Makale –

KUR'ÂN'DA "GAFÛR" İSMİ VE GEÇTİĞİ ÂYETLERLE İLGİSİ*

Abdulbaki GÜNEŞ
Prof.Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Mehmet ALTIN
Yrd.Doç.Dr., Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

ÖZET

En güzel isimler Allah'ındır. Kur'ân'da bu durumu ifade etmek için "el-esmâu'l-husnâ" tabiri kullanılmıştır. Bu isimler, zât-ı ilâhîyi niteleyen ve tanıtan vasıflar olması sebebiyle Kur'ân'da çokça yer alırlar. Nitekim Kur'ân'ın ana konusu her ne kadar insan ise de merkezî konusu Allah'tır. Başka bir ifadeyle Kur'ân'da bütün konular Allah merkezli bir ifâde örgüsü içinde sunulur. Esmâ-i hüsnâ genellikle âyetlerin sonlarında tekli veya ikili olarak zikredilir. Tek ya da ikili esmâ-i hüsnâ, sonunda geldiği âyetlerin ve o âyetlerin içerisinde yer aldığı pasajların muhtevâsıyla sıkı bir münâsebet içindedir. Bilhassa ikili isimler ilk bakışta secî için getirilmiş kafiye unsurları olarak görünse de dikkatli bir bakışla bunun temel nedeninin anlam ve âyetle olan münâsebet olduğu görülecektir.

Kur'ân'da yoğun olarak kullanılan ve 91 âyette Allah'a nisbet edilen "Gafûr" ismi; çoğunlukla esmâ-i hüsnâdan bazı isimlerle birlikte terkip oluşturmak suretiyle Allah'a nisbet edilmektedir. Kur'ân'ın sadece iki yerinde tek başına yalın olarak Allah'a izafe edilirken, yetmiş iki yerde Rahîm, altı yerde Halîm, dört yerde Afûv, üç yerde Şekûr, iki yerde Azîz ve birer yerde de Vedûd ve Rab isimleriyle birlikte Allah'ı nitelemektedir. "Gafûr" isminin birlikte kullanıldığı diğer isimler (el-Esmâu'l-Hüsnâ) ile geçtiği âyetlerin içerikleriyle olan bağlantısı incelendiğinde tenâsüp/uyum içinde olduğu görülür.

Anahtar Kelimeler: el-Esmâu'l-Hüsnâ, Gafûr, Rahîm, Azîz, Halîm, Afûv, Şekûr, Vadûd, Rab.

* Bu makale, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı tarafından desteklenen 2012-SOB-D040 nolu *"Esmâ-i Hüsnânın Semantik Tahlili ve Geçtiği Âyetlerle İlgisi"* adlı proje kapsamında hazırlanmıştır.

THE NAME GAFÛR IN THE QUR'AN AND ITS RELATIONSHIP WITH THE VERSES IN WHICH IT IS INCLUDED

Abstract

The most beautiful names belong to Allah. In order to explain this issue the expression "el-esmâu'l-husnâ" is used. These names are mentioned in the Quran frequently since they are attributes describing and introducing the almighty. After all, the central subject of the Quran is Allah although the main issue of it is human being. In other words, in the Quran all subjects are presented in a context centred on Allah. al-Esmâ al-husnâ is generally mentioned at the end of the verses as single or double. Single or double of al-esmâ al-husnâ is closely related to the content of verses at the end of which they exist, and of the passages in which they are included. Particularly although dual names are seen as rhyme factors brought for rhyming at first sight, a close insight will reveal that the basic reason for this is the meaning and the relation with the verse.

The name "Gafur", used frequently in the Quran and associated with Allah in 91 verses, is related with Allah by combining with some names from al-esmâ al-husnâ. While attributing Allah by itself alone in two places in the Quran, this name describes Allah seventy-two times with the name Rahîm, with Halîm six times, with Afûv four times, with Sekûr three times, with Azîz two times and once with Vedûd and Rab. Analysing the connection between the name "Gafûr" with other names (el-esmâu'l-hüsnâ), it is seen that it is in a harmony with the content of the verses.

Keywords: Al-Asma Al-Husna, Al-Ghafoor, Al-'Aziz, Ar-Rahim, Al-Halim, Al-Afûv, Aş-Şekûr, Al-Vadûd, Ar-Rab

GİRİŞ

Kur'ân bir beşer sözü olmayıp Allah kelamıdır. Kur'ân'da bu husus çokça vurgulanmaktadır.[1] Onun Allah kelamı oluşundan şüphe edenlere benzerini meydana getirmeleri konusunda meydan okumuştur.[2] Bu da Kur'ân'ın mu'ciz olduğunu göstermektedir. Onun i'câz yönlerinden biri de; her türlü çelişkiden uzak olması, âyetlerinin, sûrelerinin, lafızlarının ve hatta harflerinin birbiriyle anlam ve fonetik yönden uyum ve bütünlük içinde bulunmasıdır [3] Kur'ân'da; iman esasları, ahlâkî prensipler, şer'î hükümler, kıssalar, kâinatta Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren âyetler, davetler, nasihatler, ibretler, ikazlar, korkutmalar, emir ve yasaklar, teşvikler ve sakındırmalar gibi farklı konular grift bir üslupla ele alındığı halde, bu ayet ve sureler arasında bir insicam bozukluğuna ve irtibatsızlığa yol açmamıştır. Bu açıdan Kur'ân, tek bir sûre ya da tek bir âyet hatta "tek bir kelime gibi" mütenâsip ve uyumludur.[4] Kur'ân'nın sâhip olduğu bu bütünlük ve uyum, onun tenâsübü olarak nitelendirilmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, yirmi üç senede ihtiyaca göre parçalar hâlinde indiği halde, öyle bir tenâsübü vardır ki, sanki bir defada nâzil olmuş

[1] Bkz. Bakara, 2/23; Nisâ, 4/82; Hûd, 11/13; İsrâ, 17/88; Fussilet, 41/41-42.

[2] Bkz. Bakara, 2/23; Hûd, 11/13; İsrâ, 17/88.

[3] Hâfız Ebû Fadl Celaluddin Abdurrahman Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* Medine, 2005, V, 1874.

[4] Ebû Abdillah Muhammed b. Ebû Bekr Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,* (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki), Beyrut, 2006. XXII, 160; Ayrıca bkz. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* 3. baskı, İstanbul, 1979, I, 47; Halis Albayrak, *Kur'ân Bütünlüğü Üzerine*, 6. baskı, İstanbul, 2011, 21.

gibi bir bütünlük arz eder. Farklı farklı ve mükerrer suallerin cevabı olarak geldiği halde, bütün insanların müşterek ihtiyaç ve arzularını tatmin edecek bir birliğe sâhiptir. Farklı ve pek çok hâdisenin hükümlerini beyân etmek için nâzil olduğu halde, sadece bir hâdisenin açıklamasıymış gibi mükemmel bir ahenk ihtivâ eder. Birbirine zıt, çok farklı hallerde sayısız muhatabın anlayışına münâsip üslûplarda nâzil olduğu halde, öyle güzel bir selâset/akıcılık gösterir ki, sanki aynı durumdaki ve aynı anlayış seviyesindeki insanlara inmiş gibi herkes kendi zâviyesinden onu kolayca anlayabilir ve asıl muhatabın kendisi olduğunu düşünebilir.[5]

Buradan hareketle Kur'ân'da geçen esmâ-i hüsna ile içinde geçtikleri ayetlerin muhtevası arasında bir tenasüb ve uyumun olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmada Gafur ismi ile geçtiği ayetlerin muhtevası arasındaki münasebet incelenecektir. "Gafûr" ismi, verilecek örneklerde görüleceği gibi, âyetlerin ve sûrelerin muhtevâsıyla bazen açık, bazen de kapalı/hafi sıkı bir münâsebet içindedir. Kur'ân'da 91 yerde geçen bu isim, sadece iki yerde tekli, diğer yerlerde ise bazı isimlerle birlikte terkip oluşturmak suretiyle Allah'a nisbet edilmiştir. Yalnız veya diğer isimlerle beraber kullanılan bu isim geçtiği âyetlerin ve o âyetlerin içerisinde yer aldıkları pasajların muhtevâsıyla sıkı bir münâsebet içindedir. Bilhassa ikili olarak gelmesi, ilk bakışta secî[6] için getirilmiş kafiye unsuru gibi görünse de dikkatli bir bakışla bunun temel nedeninin anlam ve âyetle olan münâsebet olduğu görülecektir.[7] Vereceğimiz örneklerde de görüleceği gibi âyetlerin sonlarındaki isim cümlelerinde yer alan Gafûr ve diğer isimlerin; çoğunlukla ta'lîl,[8] tezyîl,[9] istidrâk[10] için kullanıldıkları ve böylece ait oldukları âyetin anlamını tamamladıkları, pekiştirdikleri ve o âyetleri bir nevi hülasa ettikleri söylenmiştir.

[5] Said Nursî, *Sözler (25. Söz),* İstanbul, 2012, 414.

[6] Secî: Cümle ya da cümleciklerin sonundaki nesir kafiyesini ifâde eden ses uyumudur. Geniş bilgi için bkz. Seyyid Hadar, *Fevâsilu'l-Âyâti'l-Kur'âniyye,* 2. baskı, Kâhire, 2009, 30-39.

[7] Bkz. Fadl Hasan Abbâs, *İ'câzu'l-Kur'âni'l-Kerîm,* Ammân, 1991, 216.

[8] Ta'lîl: Bir hükme yol açan sebepleri belirtmektir. Türkçe'de "çünkü, zira" gibi bağlaçlarla ifâde edilir. (Bkz. Suyutî, *el-İtkân,* V, 1685.)

[9] Tezyîl: İki cümlenin ard arda getirilmesi, ikincisinin, birincisinin de manasını içerip onu te'kid etmesi manasındadır.(Bkz. Suyutî, *el-İtkân,* V, 1680.)

[10] İstidrâk: Bir sözden maksadın o sözden ibaret olmadığını belirtmek için, söze yapılan bir ilave ile maksadı tam olarak belirtmektir.(Bkz. Suyûtî, *el-İtkân,* Medine, 2005, V, 1736.)

Biz bu makalemizde Kur'ân'da çokça geçen isimlerden biri olan "Gafûr" isminin önce anlam alanını tespit etmeye, daha sonra da "Gafûr" isminin birlikte geçtiği diğer isimler ve âyet içerikleriyle olan münâsebetini incelemeye çalışacağız.

1- GAFÛR İSMİNİN ETİMOLOJİK TAHLİLİ

غَفُور/Gafûr; "gizlemek, örtmek, kirlenmekten korumak için bir şeyin üstünü örtmek" gibi anlamlara gelen غَفْر/gafr kökünden türemiş olup mübalağalı ism-i fâildir. Arapların kullandıkları وَاسْبَغْ ثَوْبَكَ فَإِنَّه اَغْفَرُ لِلْوَسَخِ/*elbiseni boya, çünkü bu onu kirden daha fazla korur*, cümlesindeki اَغْفَرُ kelimesinin yüklendiği manadan hareketle غَفْر/gafr, 'korumak üzere örtme'yi ifâde ettiği söylenmiştir.[11] Nitekim başı düşmanın silahından koruyarak örttüğü için başa giyilen şeye de مِغْفَر/miğfer denmiştir. İşte Câhiliyye döneminden itibaren, "herhangi bir şeyi örtmek" anlamında kullanılan "gafr" kelimesi anlam genişlemesine uğrayarak Kur'ân'da, "Allah'ın, kulun günahlarını örtmesi" manasını kazanmıştır.[12]

Allah'a izafe edilen Gâfir, Gafûr ve Gaffâr isimleri, غَفْر/gafr masdarından türetilmiştir. Gazzâlî (v. 505/111), bu üç isim arasındaki anlam farkını şöyle belirtir: "Gâfir, mağfiret fiilinin yalnız aslına, Gafûr, günahların çokluğu nisbetinde mağfiretin de çok olduğuna delâlet eder. Gaffâr ismi ise, günahları tekrar tekrar bağışlayan demektir."[13] Gazzâlî'nin bu ayrımından hareketle şu denilebilir: Gâfir, "günahları bağışlayan"; Gaffâr, "kaç defa işlenirse işlensin günahları tekrar tekrar bağışlayan"; Gafûr ise "birçok günahı birçok defa affeden"dir.

Kök manası da dikkate alınarak Gafûr ismi; "kulların birçok günahını, birçok defa bağışlayan, suçlarını ve hatalarını affeden"[14] şeklinde tarif edilebilir. Bu tarife göre Allah, kullarının işledikleri günahların sayısına, sıklığına, türüne ve çokluğuna bakmaksızın, her zaman ve her yerde affeder.

[11] Ebû İshâk İbrahim ez-Zeccâc, *Tefsîru Esmâillahi'l-Hüsnâ,* (thk. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut, 1986, 37-38; Râgıb Isfahânî, *el-Mufredât fi Garibi'l-Kur'ân,* (thk. Muhammed Seyyid Keylanî), Beyrut, ts., "gfr" md.; Mecduddin b. Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs,* 1. baskı, 2000, Riyâd, "gny" md.; Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab,* (thk. İbrahim Şemsuddin ve dğr.), Tunus, 1. baskı, 2005,"gfr" md.; Mecduddin Muhammed Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît,* (thk. Muhammed Naîm el-Arkûsî), 8. baskı, Beyrut, 2005, "gfr" md.

[12] Ahmet Çelik, *Kur'ân Semantiği Üzerine*, Erzurum, 2002, 50.

[13] Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî el-Gazzâlî, *el-Maksadu'l-Esnâ fî Şerhi Esmâillahi'l-Hüsnâ,* (thk. Muhammed Osman el-Haşt), Kâhire, ts., 68.

[14] Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshâk ez-Zeccâcî, *İştikâku Esmâillah,* (thk. Abdulhüseyin Mübarek), Beyrut, 1986, 94;Gazzâlî, *el-Maksadu'l-Esnâ,* 68; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît,* "gfr" md.

Gafûr isminin, Kur'ân-ı Kerîm'in doksan bir yerinde çoğunlukla diğer isimlerle birlikte kullanıldığını ifade etmiştik. Kur'ân'ın sadece iki yerinde[15] tek başına kullanılan bu isim, yetmiş iki yerde Rahîm,[16] altı yerde Halîm,[17] dört yerde Afûv,[18] üç yerde Şekûr,[19] iki yerde Azîz[20] ve birer yerde de Vedûd[21] ve Rab[22] isimleriyle birlikte kullanılmıştır.[23] Gafûr ismi hem mekkî, hem de medenî âyetlerde bazen marife[24], bazen de nekra[25] formunda gelmiştir.

Şimdi Gafûr ve beraberinde gelen diğer esmâ-i hüsnânın birbirleriyle ve geçtikleri âyetlerin içeriğiyle olan münâsebetlerini incelemeye çalışalım.

2- GAFÛR İSMİNİN TEK BAŞINA GEÇMESİ

Gafûr ismi sadece iki âyette[26] tek başına yalın olarak Allah'a izafe edilir:

1. Rabbiniz, içinizde olanı en iyi bilendir. Eğer siz iyi kişiler olursanız, şunu bilin ki Allah tövbeye yönelenleri çok bağışlayandır.[27]

Bu âyetin siyak ve sibakına bakıldığında önceki iki âyetle bağlantısı olduğu görülecektir. İnsan ana-babaya karşı her zaman iyi davranmayarak bazen hizmette kusur edebilmektedir. İşte Allah bu âyette, beşerî zaaf içinde olan insanın hizmette kusur edebilme ihtimaline karşı, tövbe edip kendini düzeltmesini öğütlemektedir. Nitekim ana-babaya hizmette kusur ettikten

[15] İsrâ, 17/25; Kehf, 18/58.

[16] Örnek olarak bkz. Bakara, 2/173, 182, 192, 199, 218, 226; Âl-i, İmrân, 3/31, 89, 129; Nisâ, 4/23, 25, 96, 100, 106, 110, 129, 152; Mâide, 5/3, 34, 39, 74, 98; En'âm, 6/54, 165, 145; A'râf, 7/152, 167, Enfâl, 8/69, 70; Tövbe, 9/5, 27, 91 102; Hûd, 11/41; Yûsuf, 12/53; İbrahîm, 14/36; Nûr, 24/5, 22, 33, 62; Furkân, 25/6, 70; Neml, 27/18, 110, 115, 119; Ahzâb, 33/5, 24, 50, 59, 73; Fussılet, 41/32; Fetih, 48/14; Hucurât, 49/5, 15; Hadîd, 57/28; Mücâdele, 58/12; Mumtehine, 60/20.

[17] Bakara, 2/225, 235; Âl-i İmrân, 3/155; Mâide: 5/101; İsrâ, 17/44; Fâtır, 35/41.

[18] Nisâ, 4/43, 99; Hac, 22/60; Mücâdele, 58/2.

[19] Fâtır, 35/30, 34; Şûrâ, 42/23.

[20] Fâtır, 35/28; Mülk, 67/2.

[21] Burûc, 85/14.

[22] Sebe', 34/15.

[23] Bkz. Muhammed Fûâd Abdulbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm,* Kâhire, 1945, "gafûr" md.

[24] Marife: Belirli bir şey için konulmuş isimdir. Marife altı çeşit olup bunlar; zamirler, özel isim, işaret isimleri, ismi mevsûl ve elif-lam ile belirlenmiş isimdir. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Galayânî, *Camiu'd-Durûsi'l-Arabiyye,* Beyrut, 1996, I, 147-154.

[25] Nekra: Belirsiz bir nesneyi gösteren, başına elif-lam almayan ve diğer marife şartlarını taşımayan isimlerdir. Geniş bilgi için bkz. Galayânî, *Camiu'd-Durûsi'l-Arabiyye,* I, 147-154.

[26] İsrâ, 17/25; Kehf, 18/58.

[27] İsrâ, 17/25. رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا فِى نُفُوسِكُمْ اِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَاِنَّهُ كَانَ لِلْاَوَّابِينَ غَفُورًا

sonra hemen Allah'a yönelip tövbe etmek, en erdemli hareketlerden biridir.[28] Ayrıca ibadet ve ana-babaya saygı her şeyden önce bir kalp ve gönül işidir. Âyette رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا فِى نُفُوسِكُمْ/*Rabbiniz kalplerinizdekini en iyi bilendir* ifâdesiyle bu hususa işaret edilmiştir. Öyleyse insan öncelikle ruhen "sâlih" olmalı, kalbinde güzel duygular geliştirmeli ve iç dünyasını düzeltmelidir. O zaman Allah bu şekilde iç dünyasındaki yanlışları silip atanlara af ve mağfiretiyle muamele edecektir.[29]

2. Rabbin, çok bağışlayıcıdır, merhamet sâhibidir. Eğer yaptıkları yüzünden onları (dünyada) cezaya çarptırsaydı, elbette azaplarını çarçabuk verirdi. Hayır, onlar için belirlenmiş bir gün vardır ki (o gün gelince) hiçbir kurtuluş çaresi bulamazlar.[30]

Birçok âyette olduğu gibi bu âyette de Kur'ân-ı Kerîm'in terhîbden/korkutmaktan sonra terğîb/teşvik etme yöntemi görülmektedir. Önceki âyetlerde yapılan tehditlerden sonra Allah'ın mağfiret sâhibi olduğu burada hatırlatılmıştır ki insanlar, Allah'ın rızası konusunda düşünsünler. Zira Gafûr isminin zikredilmesi istiğfara/af dilemeye teşvik etmek içindir.[31]Ayrıca Gafûr ismi, alabildiğine çokça mağfiret eden manasına olup, Allah'ın insanlardan zararları defetmesine işarettir. Rahmet sâhibi (ذُو الرَّحْمَةِ) olmak ise, rahmet sıfatı ile mevsûf demektir. Burada Allah'ın, rahmet ve mağfiretini birlikte zikretmesi, kendisinin rahmet sâhibi olduğu için çokça bağışlayabildiğini gösterir. Zira kendisinin, rahmete ihtiyacı yoktur. Rahmetini, buna muhtaç olan birçok kimseye gösterir.[32]

3- GAFÛR İSMİNİN BAŞKA İSİMLERLE BİRLİKTE GEÇMESİ

Gafûr isminin, Allah'ın sıfatı olarak Rahîm, Halîm, Afûv, Şekûr, Azîz, Vedûd ve Rab isimleriyle birlikte kullanıldığını ifâde etmiştik. Bu başlık altında Gafûr isminin bu isimlerle ve geçtiği âyetlerin içerikleriyle olan münâsebetini inceleyeceğiz.

[28] Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri,* Bayraklı Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2001, XI, 236.

[29] Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kâdîr,* 4. baskı, Beyrut, 2007, 818.

[30] Kehf, 18/58.وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلًا

[31] Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Daru't-Tunusiyye, Tunus, 1984, XV, 356.

[32] Fahruddin Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* Daru'l-Fikr, 1. baskı, Beyrut, 1981, XXI, 143.

I- Gafûr ve Rahîm İsimleri: Kur'ân'da Gafûr ismi 72 yerde Rahîm ismi[33] ile birlikte kullanılır. Bu isimler bazen nekra, bazen de marife formuyla gelirler.[34] Bu iki isim bir yerde Rahîm-Gafûr[35] şeklinde, diğer tüm yerlerde ise Gafûr-Rahîm şeklinde gelir.

A. Gafûr ve Rahîm: Müfessirler bu iki ismin, "Gafûr-Rahîm" şeklinde sıralanışında bir münâsebet olduğuna dikkat çekerek şöyle demişlerdir: Çirkin olan şeyin izalesi, güzellikle donatmadan önce olmalıdır. Bu yüzden, çirkin olan günahları temizlemek anlamında mağfirete delâlet eden Gafûr ismi önce, nimetlerle donatma anlamına gelen ve rahmete delâlet eden Rahîm ismi ise sonra gelmiştir.[36] Zerkeşî (v. 805/1403) ise bu sıralama hakkında şunları söylemektedir: "Mağfiret, selâmettir; rahmet ise zahmetsiz kazançtır. Kazançtan önce selâmet, arzu edilen (matlub) bir durumdur."[37] Bu bakımdan, mağfirete delâlet eden Gafûr ismi, kullara kazançlar vermesine delâlet eden Rahîm isminden önce gelmiştir.

Âyetlerin sonlarında gelen her bir esmâ-i hüsnânın, zikredildiği bağlamla sıkı münâsebetini Gafûr-Rahîm isimlerinin birlikte geçtiği âyetlerde de görmekteyiz. Buna örnek olarak şu âyetleri zikredebiliriz:

[33] رحيم/Rahîm ismi; "merhamet etmek, cezayı hak edeni bağışlamak, affetmek, ihsânda bulunmak" gibi manalara gelen رَحْمَة kökünden türemiş olup; "esirgeyen, bağışlayan, inananları âhirette mükâfatlandıracak olan zât" demektir. Rahîm sözcüğü, mübalağa sîgalarından فَعِيل vezninde türetilmiş bir sıfat olup fiilin subûtuna delâlet eder. Rahîm ismi, hem ism-i mef'ûl(مرحوم) hem de ism-i fâil (راحم) manasında kullanılır. Rahîm ismi, Kur'ân-ı Kerîm'in 115 yerinde Allah'a nisbet edilmiş ve daha çok esmâ-i hüsnâdan diğer bir isimle birlikte kullanılır. Kur'ân'ın sadece üç yerinde bu isim tek başına Allah'a izafe edilirken, yetmiş iki yerde Gafûr, on üç yerde Azîz, dokuzar yerde Raûf ve Tevvâb, beş yerde Rahmân, birer yerde de Vedûd, Rab ve Ber isimleriyle birlikte Allah'ı nitelemektedir.(Zeccâc, *Tefsîru Esmâillahi'l-Hüsnâ,* 28; Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Furûku'l-Lugaviyye,* (thk. Muhammed İbrahim Selîm), Kâhire, ts., 195; İbn Manzûr,*Lisânu'l-Arab,* "rhm" md.; Muhammed Murteza Zebidî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs,* (thk. Halîl el-Hilalî), Tunus, 2004, "rhm" md.; Ebu'l-Fadl Şihabuddin Seyyid Mahmûd Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî,*Daru İhyâi't-Turasi'l-Arabiyye, Beyrut, ts., I, 105; Zeccâcî, *İştikâku Esmâillah,* 40-41; İsmail b. Hammâd Cevherî, *es-Sıhâh, Tâcü'l-Lûgati ve Sıhâhu'l-Arabiyye,* Beyrut, 1948,"rhm" md.)

[34] Bkz. Abdulbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres,*"gafûr" md.

[35] Sebe', 34/2.

[36] Bkz. Ebussuûd b. Muhammed el-İmadî el-Hanefî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l- Kitabi'l-Kerîm,* (thk. Abdulkadir Ahmed Atâ), Mektebetu'r-Riyadi'l-Hadis, Riyad, ts., III, 350; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî,* XIV, 119.

[37] Bedruddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* (thk. Yûsuf Abdurrahman el-Meraşlî ve dğr.), Daru'l-Marife, Beyrut, 1990, III, 319.

Rabbimiz! İçlerinden onlara bir peygamber gönder; onlara âyetlerini okusun, kitabı ve hikmeti öğretsin ve onları her kötülükten arındırsın. Şüphesiz, sen mutlak güç sâhibisin, hüküm ve hikmet sâhibisin.[38]

Rabbim! Çünkü o putlar insanlardan birçoğunu saptırdılar. Artık kim bana uyarsa, o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, şüphesiz sen çok bağışlayan, çok merhamet edensin.[39]

Hz. İbrahim birinci âyette kendi nesilleri içinden onlara kitabı ve hikmeti öğretecek, onları tezkiye edecek bir peygamber göndermesi için Allah'a niyazda bulunurken إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ / *Hiç kuşku yok ki Azîz ve Hakîm sensin*, demiştir. Hz. İbrahim ikinci âyette ise kendisine isyan edip, karşı çıkanlar için Allah'a niyazda bulunurken فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ / *Gafûr olan Rahîm olan şüphesiz ancak sensin* demiştir. Bu iki âyetin sonları gösteriyor ki, her bir isim, zikredildiği yere münâsiptir. Hz. İbrahim'in talep ettiği vasıfları haiz bir peygamberin gönderilmesi ancak benzersiz, güçlü, hükümran ve izzetli birinin gücüyle mümkünken; risâlet görevinin, yaratılanlar içinde en şerefli ve değerli birisine verilmesi de ancak hikmet ile mümkündür. Dolayısıyla birinci âyetin sonunda Azîz ve Hakîm isimleri zikredilmiştir. İkinci âyette de, Allah'ın af ve merhametini celbetmekten söz edildiği için Gafûr ve Rahîm isimleri getirilmiştir.[40]

Ayrıca burada son derece şefkatli ve yufka yürekli olan Hz. İbrahim'in iç dünyası kendini göstermektedir. Hz. İbrahim soyundan gelip de kendisine karşı çıkanların yok olmasını ve azaba uğratılmalarını istemediği söylenebilir. Hatta azabın sözünü bile etmemiştir. Bunun yerine onları Allah'ın bağışlamasına ve merhametine havale etmiştir. Böylelikle Hz. İbrahim bu yönüyle de insanlara örnek teşkil etmiştir.

Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zâlimdir, çok nankördür.[41]

Hâlbuki Allah'ın nimetini saymaya kalksanız onu sayamazsınız. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.[42]

Nimetlerle ilgili olan bu iki âyet-i kerîmenin sonları da farklı olmuştur. Birincinin sonunda insanın zâlimliği ve nankörlüğü bildirilirken, ikincisinin so-

[38] Bakara, 2/129. رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

[39] İbrahim, 14/36. رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

[40] Ebû Abdillah Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricu's-Sâlikîn,* (thk. Muhammed Hamid el-Fekî), Beyrut,1973, I, 36-37.

[41] İbrahim, 14/34. وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ الإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ

[42] Nahl, 16/18. وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ اللهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ

nunda Gafûr ve Rahîm isimleri yer almaktadır. Bu iki âyet sonlarının farklı olmasının birçok hikmetinden söz edilebilir. Biz de bu hikmetlerden birkaç tanesini zikredeceğiz:

a. Birinci âyetin siyâkı insanın niteliği ve karakteriyle ilgili olduğu için âyetin sonunda insana ait vasıf zikredilmiştir. İkinci âyetin siyâkı ise Allah'ın niteliklerinin ve ulûhiyyetinin ispatıyla ilgili olduğu için Allah'ın isimleri zikredilmiştir.[43]

b. Birinci âyette insanın nimetlere karşı nankörlük etmeye meyyal olma gerçeği zikredilerek mü'minler uyanık olmaya çağrılırken; ikinci âyetin sonunda zikredilen Allah'ın Gafûr ve Rahîm isimleri, nankörlük gafletine düşen mü'minlerin kusur ve hatalarının örtüleceğini göstermektedir.[44]

c. Birinci âyet, Allah'ın birçok nimeti insana bahşettiğinden dolayı çoğu zaman insanın bu nimetlerin şükrünü yerine getirmeyerek zâlim ve nankörlüğünü ortaya koyduğunu belirtir. İkinci âyet ise, Allah'ın, insanın zulmüne karşı mağfiretini, nankörlüğüne karşı da rahmetini ortaya koyduğunu ifâde eder.[45] Böylece bu iki isim zikredilerek, insanın zulüm ve nankörlüğü sebebi ile ona bahşedilen nimetlerin sona ermeyeceği garantisi verilmektedir.

Daha çok ahkâm ile ilgili âyetlerin sonunda gelen esmâ-i hüsnânın, ilk bakışta âyette işlenen konuyla doğrudan alâkası yokmuş gibi görünebilir. Ancak âyetin muhtevâsı dikkatle incelendiğinde sondaki esmânın, Kur'ân'ın vermek istediği manayı, muhatabın daha doğru anlamasına yardımcı olduğu görülür. Bu durum da bize âyetlerin baş kısmı ile son kısmı arasında sıkı bir münâsebet bulunduğunu göstermektedir. Şimdi bu hususla ilgili bir örnek verelim:

Allah size ölüyü/leşi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Her kim bunlardan yemeye mecbûr kalırsa başkasına saldırmadan ve haddi aşmadan bir miktar yemesinde günah yoktur. Şüphe yok ki Allah çokça bağışlayan, çokça esirgeyendir.[46]

Bazı müfessirler bu âyetin sonunda zikredilen Gafûr-Rahîm isimlerinin bağlamla olan münâsebetlerini şu şekilde açıklamışlardır:

[43] Zerkeşî, *el-Burhân,* I, 176.

[44] Abdurrahman Hasan Çenketi'l-Meydanî, *Kavâidu Tedebburi'l-Emsel li Kitabillahi Azze Celle,* 2. baskı, 1989, 469.

[45] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* XX, 15; Zerkeşî, *el-Burhân,* I, 176.

[46] Bakara, 2/173; Ayrıca bkz. Mâide, 5/3; En'âm, 6/145. إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

a. Allah, ahkâmını açıkladıktan sonra, hemen ardından kendisinin Gafûr ve Rahîm olduğunu hatırlatmıştır. Böylece Allah, haram kılınan şeylerden birisini yemek suretiyle emre muhalefet edenlerin tövbe etmeleri durumunda onlar için Gafûr olduğunu, hükümlere gereğince devamlı itaât edenler için de Rahîm olduğunu bildirmiştir.[47]

b. Mecbûr kalan kimse, mecbûriyeti karşısında haram kılınan şeyden ihtiyaç miktarından fazla yerse Allah, o fazlalığı yemesinden dolayı işlemiş olduğu günahı bağışlayacağı için Gafûr, ihtiyaç miktarını yiyebilmesi için ruhsat vermekle de Rahîm'dir.[48]

c. Bu âyette, mecbûr kalan kimseye, haram olan hayvanları yiyebilme ruhsatı verilmiştir. Ruhsat verme ve mubah kılmaya illet olarak da Gafûr-Rahîm isimleri zikredilmiştir.[49]

Kısacası âyette yenilmesi haram olan yiyecekler sayıldıktan sonra, Allah'ın Gafûr ve Rahîm olduğu zikredilerek muhataplara; haram kılınmış olan yiyeceklerden herhangi birisinin yenmesi durumunda Allah'ın affedici olduğu, mecbûriyet karşısında yenilmesi için ruhsat vermekle de O'nun çok merhametli olduğu mesajı verilmektedir.[50] Böylece Allah, sıkıntı olabilecek konularda hükümlerini genişleterek kullarına merhametiyle muamele etmektedir.[51]

Kur'ân'da kulların Allah karşısında havf/korku ve recâ/ümit içinde bulunmasını temin etmek amacıyla ilâhî davette bazen terğîb bazen de terhîb yöntemi kullanılmıştır. Kur'ân'da, bu metodun bir gereği olarak "terhîb" sadedinde, Allah'ın azâb ve tecziyesinin de süratli olduğu (سَريعُ الْعِقَاب), (شَديدُ الْعِقَابِ) / *cezası çabuk ve şiddetli olan* nitelemesiyle belirtilmektedir. Ancak bu nitelemenin geçtiği âyetlerde[52] Allah'ın "Gafûr" ve "Rahîm" olduğunun vurgulanması, arz edilen terğîb-terhîb metodunun Kur'ân'da nasıl bir denge içinde kullanıldığının bir örneği olarak değerlendirilmelidir. Şu iki âyet buna örnektir:

[47] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* V, 14.

[48] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* V, 14.

[49] Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît,* (thk. Adil Ahmed Abdulmevcud - Alî Muhammed Muavvid), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. baskı, Beyrut, 1993, I, 665; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,* III, 48.

[50] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* V, 239.

[51] Ebussuûd, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm,* IV, 427.

[52] Bkz: Mâide, 5/39; En'âm, 6/165; A'râf, 7/167.

1. Allah'ın azabının çok şiddetli (bununla beraber) O'nun, hakikaten çok bağışlayıcı ve merhamet edici olduğunu biliniz.[53]

Bu ve benzeri âyetlerde سَرِيعُ الْعِقَابِ, شَدِيدُ الْعِقَابِ / *cezası çabuk ve şiddetli olan*[54] nitelemesi ile "Gafûr" ve "Rahîm" isimlerinin yan yana gelmesinin bazı hikmetleri şöyle sıralanabilir:

a. Önceki âyetlerde Allah'ın kullarına bahşettiği rahmetten bahsetmesi, bu âyette de azabının çetin olduğunu belirtmesi ve bunun akabinde de rahmet ile ilgili vasıflardan Gafûr ve Rahîm isimlerini zikretmesi; O'nun rahmet tarafının daha galip geldiğine delâlet eder.[55] Başka bir ifâdeyle âyette, bu isimlerin sıralanışının Allah'ın rahmetinin, gazabını geçmesine bir işarettir.[56] Dolayısıyla insanlar da başkalarının eksiklik ve hatalarına karşı af ve merhametle muamele etmeyi ahlâk edinmelidirler.

b. Âyetin terğîb-terhîb dengesi içinde sonlanması şu vurguyu taşır: Kullar, Allah'ın hükümlerine ve dinin korunmasını gerekli kıldığı hususlara iyi dikkat etmeli ve bunları yalnız azap korkusuyla değil, hem yüksek bir korku ve ürperti, hem de yüksek bir bağışlanma ümidi ve rahmet aşkı ile tatbik ve icrâ etmelidirler.[57]

c. اَنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ / *Bilin ki Allah, cezası pek çetin olandır* cümlesi korkutmayı, وَاَنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ/*Muhakkak Allah mağfiret edendir, merhamet sâhibidir* cümlesi ise mü'minlere bir umut vermeyi ihtivâ etmektedir.[58]

d. اِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَاِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ / *Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır. Ve şüphe yok ki O, gerçekten Gafûr-Rahîm'dir.*[59] ifâdesinde Allah, cezaya dikkat çekerken bunu zâtına nisbet etmemiştir. Ancak mağfiret ve rahmetini bildirirken "Gafûr Rahîm" isimlerini hem mübalağa sîgası ile getirmiş, hem de bu iki ismi, ل/lâm edatıyla te'kid etmiştir. Böylece Allah'ın bizzât Gafûr olup arızî

[53] Mâide, 5/98. اِعْلَمُوا اَنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَاَنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

[54] Bkz: En'âm, 6/165; Arâf, 7/167.

[55] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* XII, 109.

[56] Hatta Reşîd Rızâ bu âyetin sonunda Gafûr-Rahîm isimlerinin zikredilmesinin âhiretteki cezanın ebedî olmadığına işaret ettiğini iddia etmiştir. Ona göre bu âyette, Allah'ın cezalandırması ile ilgili شَدِيدُ الْعِقَابِ tamlamasından sonra Gafûr ve Rahîm isimlerinin zikredilmesi, âhirette kulların cezasının ebedî olmadığına ve neticede biteceğine bir işarettir. Bu yüzden Allah, nefislerine zulmeden birçok insanı bağışlamakta ve birçok günahı affetmektedir. (Muhammed Reşîd Rızâ - Muhammed Abduh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr),* 6. baskı, Mısır, 1960, VII, 121; VIII, 69-77.)

[57] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 1818.

[58] Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,* VIII, 224.

[59] En'âm, 6/165.

olarak ceza verdiği, rahmeti çok olup cezalandırmada müsamaha sâhibi olduğu vurgulanmıştır.[60] Ayrıca bu âyetle Allah'ın cezalandırmasının çok çabuk olduğu uyarısıyla inkârda ısrar edenler bir defa daha uyarılıp tövbeye davet edilirken, O'nun bağışlayıcı ve esirgeyici olduğu müjdesiyle de mü'minler sevindirilmektedir. Aynı zamanda ümitsizlik doğmasın diye burada rahmetle ceza birlikte zikredilerek, gönüllerin ümitle korku arasında olması gerektiğine vurgu yapılmıştır.[61]

e. Âl-i İmrân sûresinin 129. âyetinin[62] sonunda zikredilen, وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ / *Allah Gafûrdur, Rahîmdir* cümlesi, يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ / *O dilediğini affeder* cümlesine açıklayıcı bir zeyl[63] mahiyetindedir. Bu zeylin yalnız mağfirete yapılıp da وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ / *O, dilediğine azap eder* cümlesine yapılmaması mağfiret ve rahmetin önemsendiğini gösterir.[64] Öte taraftan وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ / *O, dilediğine azap eder*, cümlesi muhatap üzerinde, Allah hakkında "keyfe mâ yeşâ" niteliğini veren "sert bir Hâkim Tanrı" intibaı bırakabilir. Ancak âyetin Allah'ın Gafûr-Rahîm isimleriyle bitmesi, bu yanlış intibaı önlediği gibi, ümit tarafını kuvvetlendirmektedir. Ayrıca şu mesajı vermektedir: Allah kudret, hâkimiyet gibi kemâl sıfatlarına sâhip olmasının yanında mağfiret ve rahmet sıfatlarıyla da muttasıftır. Böylece bu iki isim tashih mahiyetinde gelerek, yanlış anlayışı önlemektedir.[65]

2. Ey Muhammed! Kullarıma, benim elbette çok bağışlayıcı, çok merhametli olduğumu, azabımın da elem dolu azap olduğunu haber ver.[66]

Fahruddin er-Râzî (v. 606/1209), bu iki âyette şu incelikleri tespit etmiştir:

a. Allah, عِبَادِى/*kullarım* tamlamasında kullarını kendi zâtına izafe ederek onlara çok büyük bir şeref bahşetmiştir. Sonra bunun peşi sıra, Allah'ın Gafûr ve Rahîm olduğu bildirilerek, kulluğu kabul eden herkes için, Allah'ın mağfiret ve rahmetinin söz konusu olacağı; bunu inkâr eden için ise, elîm cezasının gerekli olacağı vurgulanmıştır.

[60] Nasiruddin b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Tevîl,* 1. baskı, Beyrut, II, 192.

[61] Hafız İmaduddin Ebu'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* (thk. Mustafa Seyyid Muhammed ve dğr.),Müessesetu Kurtuba, 1. baskı, Kâhire, 2000, VI, 429; Hayreddin Karaman ve dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* DİB Yayınları, I-V, 2. baskı, Ankara, 2006, II, 497.

[62] Âl-i İmrân, 3/129. وَلِلهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

[63] Zeyl: Bir yazıya ek olarak katılan parça.

[64] Ebussuûd, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm,* I, 554.

[65] Suat Yıldırım, *Kur'ân'da Ulûhiyyet,* İzmir, 2000, 107.

[66] Hicr, 15/49-50. (نَبِّئْ عِبَادِى اَنِّى اَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ)(وَ اَنَّ عَذَابِى هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ)

b. Allah birinci âyette rahmet ve mağfiretinden söz ederken, azabından bahsettiği ikinci âyete göre daha çok te'kid edatları kullanarak rahmetinin genişliğini özellikle vurgulamıştır. Aynı şekilde Allah, azabından bahsettiği ikinci âyette sadece azabının çok şiddetli olduğunu ifâde ettiği halde, birinci âyette rahmet ve mağfiretini anlatırken bunları "Gafûr ve Rahîm" şeklinde doğrudan doğruya kendi isimleri olarak zikretmiştir ki bu da yine O'nun rahmetini azabından daha önemli tuttuğuna işaret eder.

c. Allah'ın Peygamber'ine hitaben, نَبِّئْ عِبَادِى اَنِّىٓ اَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ / *Kullarıma benim gerçekten çok bağışlayıcı, çok esirgeyici olduğumu bildir*, buyurarak bir bakıma rahmet vaadinin zamanı geldiğinde, yerine getireceğine bizzat Peygamberini şâhit tutmuştur. Ayrıca bu âyetle Allah, kendisine inanıp kulluk eden herkesin, ibadetleri eksik de olsa (günahkâr bile olsa), rahmetine layık olduğunu anlatmak istemiştir.[67]

Râzî'nin bu iki âyet[68] hakkında yaptığı açıklamalarla birlikte bu âyetlerin ümit ve korku makamlarına da delâlet edebileceğini söylemek mümkündür. Allah, kendisine yönelip tövbe edenlerin günahlarını örter ve onlara rahmetiyle muamele eder. Küfür ve masiyet üzerinde ısrar edip tövbe etmeyen kimselere ise acıklı, can yakıcı azap verir. Böylece birçok âyette olduğu gibi bu iki âyette de, müjde ile ihtar, teşvik ile korkutma birlikte zikredilmiş, böylece insanların korku ile ümit arasında olmaları istenmiştir.[69]

Yukarıda sıraladığımız âyetlerde görüldüğü gibi Kur'ân'da bazen aynı âyette, hem Allah'ın azâp ve cezalandırmasının süratli ve şiddetli olduğu belirtilir hem de Allah'ın "Gafûr" ve "Rahîm" olduğu vurgulanır. Böylece terğîb-terhîb metodunun Kur'ân'da nasıl bir denge içinde kullanıldığı da müşahede edilir. Bu durum insanın hayatında aslında af, merhamet ve cezanın beraber devam ettiği gerçeğini de göstermektedir. Nitekim dünya hayatında af ve merhamete ihtiyaç olduğu gibi, disiplinin olabilmesi için caydırıcı cezaya da ihtiyaç vardır. Hakların çiğnenmesini önlemek için cezaya; günahların lekesini silmek için de af ve merhamete ihtiyaç vardır. Bundan dolayıdır ki Allah, sadece affedici ve merhamet sâhibi olduğunu değil, aynı zamanda cezalandırmasının çetin olduğunu da bildirmiştir.

Tefsirler incelendiğinde müfessirlerin, âyetlerde geçen esmâ-i hüsnâdan birtakım hükümler[70] ve itikadî sonuçlar çıkarmış oldukları görülür. Bu da âyetlerde geçen esmânın, boş ve anlamsız tekrarlamalar değil, aksine

[67] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* XIX, 198-199.

[68] Hicr, 15/49-50.

[69] Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr,* 10. baskı, Şam, 2009, VII, 349.

[70] Örnekler için bkz. Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl,* II, 7; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî,* XIV, 59.

hüküm kaynakları olduğunu göstermektedir. Bununla ilgili çokça örnek olduğu halde konuyu fazla uzatmamak için sadece birkaçını vermekle yetineceğiz:

1- Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer (bu süre içinde) dönerlerse, şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.[71]

Âyet-i kerîmenin sonunda, فَإِنْ فَاؤُا فَإِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ */ Eğer bu süre içinde yeminlerinden dönerlerse şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir*, buyrulmaktadır. Âyetin bu bölümünde zikredilen Allah'ın Gafûr ve Rahîm olmasından neyin kastedildiği hususunda iki görüş vardır:

a. Hasan Basrî (v. 110/728) ve İbrahim Nehaî (v. 98/715) gibi bir kısım âlime göre Allah'ın Gafûr ve Rahîm olmasından maksad, îlâ[72] yeminini yapandan yemin kefaretinin düşmesidir. Bunlara göre bir erkek hanımıyla cinsi münâsebette bulunmayacağına dâir yemin eder sonra da bu yeminini bozacak olursa onun, yeminini bozmasından dolayı kefaret vermesi gerekmez. Çünkü Allah, Gafûr ve Rahîmdir.[73]

b. Abdullah b. Abbâs, Rebi b. Enes, Katade ve Taberî gibi bir kısım âlime göre ise, Allah'ın Gafûr ve Rahîm olmasından maksad, îlâ yapan erkeğin, yeminini bozması hâlinde Allah'ın onu âhirette cezalandırmamasıdır. Fakat böyle bir erkeğin, yeminini bozmasından dolayı yemin kefareti vermesi gereklidir.[74]

Fahruddin er-Râzî'nin de bu görüşte olduğunu görmekteyiz. O, görüşünü şöyle açıklamaktadır: "Âyetin sonundaki, فَإِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ cümlesi îlâ yapıp da yeminini bozan kimseler için ilâhî cezanın olmayacağını gösterir. Fakat ilâhî cezanın olmaması, kefaretin gerekmediği anlamına gelmez. Nitekim zina ve

[71] Bakara,2/226. لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاؤُ فَإِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

[72] Îlâ: Bir erkeğin eşiyle bir süre cinsel ilişkide bulunmamak üzere yemin etmesine denir. İslâm'dan önce îlâ, kadınları baskı altında tutmak, zulmetmek ve onlardan haksız menfaatler sağlamak üzere yaygın olarak uygulanırdı. Kötü maksatla bu yemin âdetinden yararlananlar eşlerini yıllarca nikâh altında tuttukları halde onlarla yatmazlar, cinsel ilişkide bulunmazlardı. Kadınların bu tutsaklıktan kendi istekleriyle kurtulma imkânları yoktu. İslâm kadına zarar verme kastıyla yapılan îlâyı yasaklamıştır. İyi niyete dayanan ilâyı ise dört ayla sınırlamıştır. (Abdulgani el-Meydânî, *el-Lubâb fî Şerhi'l-Kitab,* 2. baskı, Beyrut, 1996, II, 185-187; Karaman ve dğr., *Kur'ân Yolu,* I, 360.)

[73] Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Tevîli'l-Kur'ân,* (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki), Daru Hicr, Kâhire, 2001, IV, 61.

[74] Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* IV, 61.

insan öldürmekten tövbe eden kimse için de, ilâhî ceza olmayabilir. Fakat yine de bu kimseye had ve kısas uygulanması gerekir."[75]

2- *Göklerdeki her şey ve yerdeki her şey Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*[76]

Âlûsî (v. 1270/1853) bu âyetin tefsirini yaparken, Gafûr-Rahîm isimlerinin zikredilmesini Ehl-i Sünnetin görüşünü destekleyen bir delil olarak görür ve şöyle der: "Gafûr-Rahîm isimleri, يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ*/dilediğini bağışlar* kısmını te'kid eder, pekiştirir. Allah'ın âyetin sonunu Rahîm ismine tahsis etmesi, ihsân ve in'am cihetini tercih ettiğine işaret eder. Ayrıca âyette Rahîm isminin gelmiş olması, Allah'ın bağışlaması için, kulun tövbesinin şart olduğunu iddia eden[77] Mûtezile'ye karşı Ehl-i Sünnet'in görüşünü desteklemektedir."[78] Nitekim Ehl-i Sünnet'e göre Allah, lütuf ve ihsân ederse tövbesiz de bağışlayabilir.[79]

3- *Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin. Allah, mutlak güç sâhibidir, hüküm ve hikmet sâhibidir. Her kim de işlediği zulmünün arkasından tövbe edip durumunu düzeltirse kuşkusuz, Allah onun tövbesini kabul eder. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*[80]

İslam âlimleri, tövbe eden hırsızın elinin kesilme cezasının düşüp düşmeyeceği hususunu, وَاللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ*/Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir* ifâdesi çerçevesinde tartışmışlardır. Tabiîn âlimlerinden bir kısmına göre, eli kesilmeden önce, kişi tövbe ederse, Allah onun tövbesini kabul eder ve o kimseden, had cezası düşer. Çünkü bu âyetin sonunda, Gafûr ve Rahîm isimlerinin zikredilmesi, azabın o kimseden sakıt olduğunu gösterir. Nitekim bu âyette zikredilen ceza da el kesme cezasıdır. Dolayısıyla âyetin zâhirî, bu cezanın sakıt olmasını gerektirmektedir. Ancak cumhura veya alimlerin çoğuna göre ise, bu kimseden el kesme cezası düşmez; bilakis bu ceza o kimseye, bir imtihan maksadıyla tatbik edilir.[81] Taberî (v. 310/923) de bu konuda cumhûr gibi düşünür ve der ki: "Hırsızlar, hırsızlık yaptıktan sonra tövbe

[75] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* VI, 89.

[76] Âl-i imrân, 3/129. وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

[77] Bkz. Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vîl,*(thk. eş-Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve dğr.), Mektebetu'l-Abikân,Riyâd, 1998, II, 41-42.

[78] Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî,* IV, 52.

[79] Geniş bilgi için bkz. Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* II, 236; XXVII, 169-170.

[80] Mâide, 5/38-39. (فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِه وَاَصْلَحَ فَاِنَّ اللهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ اِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللهِ (وَاللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ)

[81] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* II, 236.

eder ve amellerini düzeltirlerse, hırsızlık cezası tatbik edildikten sonra Allah, onların tövbesini kabul eder, günahlarını affeder ve kıyamet gününde o günahtan dolayı kendilerini cezalandırmaz ve onlara merhamet eder."[82]

4. Ancak, bundan (iftiradan) sonra tövbe edip düzelenler bunun dışındadır. Şüphesiz Allah Gafûr ve Rahîm'dir.[83]

Nûr sûresinde geçen bu âyet, namuslu kadınlara zina iftirasında bulunanlar hakkında cezaî ve dînî hükümler ihtivâ eden 4. âyetten [84] sonra gelmektedir. Râzî'ye göre, Allah'ın tövbeyi kabul edip bağışlaması Gafûr, merhamet etmesi ise Rahîm isminin bir sonucudur. Rahîm isminin zikredilmesi, tövbeyi kabul edip bağışlamasının Allah'a vâcib (üzerine düşen bir zorunluluk) olmadığına delâlet etmektedir. Çünkü tövbeyi kabul edip bağışlamak Allah'a vâcib olsaydı, bu ulûhiyyete uygun düşmezdi.[85] Râzî'nin bu açıklamaları az önce ifâde ettiğimiz gibi, Mutezile'nin 'tövbe edenin tövbesini kabul etmek Allah'a vaciptir' şeklindeki görüşüne bir reddiye niteliğindedir.

Bazen Gafûr-Rahîm isimlerinin, iman etme veya çokça ibadet yapma sebebiyle nimetleri hak etme şeklindeki vehmi ve düşünceyi tashih etmek için âyetin sonunda zikredildikleri görülür:

(Nûh), "Binin gemiye. Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." dedi.[86]

Bu âyetin sonunda Allah'ın kudretini ve gücünü izhâr etme zamanı olduğu halde âyetin öyle değil de Gafûr-Rahîm ismiyle bitirilmesinin hikmetini şöyle açıklayabiliriz: Gemiye binen o topluluk, "Biz ilmimiz sayesinde kurtulduk!" diyerek kendilerine bir pay çıkarmış olabilirler. İşte bundan dolayı, bu iki isim getirilmekle, onların bu yanlış düşünceleri izâle edilmiştir. Çünkü insan, çeşitli hatalardan ve şehvetinin peşinde koşma gafletinden sâlim olamaz. İnsan, daima Allah'ın yardımına, lütfuna, merhametine ve mağfiretine muhtaçtır. Görüldüğü gibi bu iki isim; mü'minlerin bu felaketten kurtulmalarının, kendi amelleriyle hak ettikleri için değil, sırf Allah'ın lütfu, mağfireti ve rahmetiyle olduğunu göstermektedir.[87] Zaten Hz. Nuh'un, tufandan kurtuluşunun kendi planları ve çabalarıyla olmadığını, yalnızca çok bağışlayıcı olan Rabbinin rahmetiyle gerçekleştiğini söyleyerek gösterdiği tevazu, bir mü'minin

[82] Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 412.

[83] Nûr, 24/5. اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

[84] Bkz. Nûr, 24/4. وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَاْتُوا بِاَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا وَاُولٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

[85] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* XXIII, 163.

[86] Hûd, 11/41. وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٖيهَا وَمُرْسٰيهَا اِنَّ رَبّٖى لَغَفُورٌ رَحِيمٌ

[87] Ebussuûd, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm,* III, 46; Âlûsî*, Rûhu'l-Meânî,* XII, 57.

gerçek bir hususiyetidir. Onun için gerçek mü'min sahip olduğu araçlara hiçbir şekilde bel bağlamamalı, başarısı için yalnızca Rabbine güvenmeli; Allah'ın rahmet ve lütfu olmaksızın hiçbir aletin kullanılamayacağını ve hedefe varılamayacağını bilmelidir.[88]

Ayrıca bu âyetin sonunda, Gafûr-Rahîm isimlerinin zikredilmesini terğîb ve terhîb metodu çerçevesinde de değerlendirmek mümkündür. Kâfirlerin toptan suda boğulma hâdisesinin hemen peşinden Allah'ın Gafûr ve Rahîm olduğunun zikredilmesi, Kur'ân'ın bir metodudur. Nitekim kimi âyetlerde[89] Allah'ın, intikâm ve rahmeti birlikte zikredilerek insanların korku ve ümit arasında bir dengede tutulmalarının hedeflendiğini söyleyebiliriz.[90]

Bütün bu açıklamalardan sonra denilebilir ki Gafûr isminin, Kur'ân'da Rahîm ismiyle birlikte böylesine dikkat çekici bir tekerrür içinde kullanılması, hem bu ismin muhtevâsına süreklilik ve derinlik kazandırmakta hem de ilâhî bağışlayıcılığın, sevginin en üstünlük derecesini teşkil eden "rahmet" sıfatıyla olan yakın ilişkisini göstermektedir. Gafûr olana rahmet yaraşır, Rahîm olana mağfiret yaraşır. Gafûr ile Rahîm isimleri birleştiğinde, birbirini teyit eder ve her iki ismin de etkisi artar. Bu iki ismin birlikte gelmesinin hikmeti şudur: Merhametsiz bir otorite de suçu bağışlayabilir. Fakat bağışladığını bağışlamasının altında ezip mahveder. Ancak Gafûr olan Allah, aynı zamanda rahmet sâhibidir. Bağışladığını ezmez veya ezerek bağışlamaz. Hatta bağışladığını bile hissettirmez. İşte Gafûr isminin Rahîm ismiyle birlikte gelmesinin bir hikmeti de budur. Ayrıca Allah'ın affedici ve merhamet sâhibi olmasının bu kadar zikredilmesi, insanın da bu sıfatlara bürünmesinin istenmesi olabilir. Allah kulunu affettiğine ve acıdığına göre, kul da insanları affedip onlara acımalıdır. Allah, kendi eylemlerini böylece ortaya koyarak insanı affetmeye, hoş görmeğe teşvik etmektedir.

B. Rahîm ve Gafûr: Sadece Sebe' sûresinin 2. âyetinde, Rahîm ismi Gafûr isminden önce gelir. Bu iki ismin "Gafûr-Rahîm" şeklindeki sıralanışında bir münâsebet olduğu gibi, "Rahîm-Gafûr" şeklindeki sıralanışında da özel anlam taşıyan bir münâsebet olduğunu düşünüyoruz. Nitekim Zerkeşî bu sıralama hakkında -geçtiği âyetin bağlamını da dikkate alarak- şunları söylemektedir: "Allah'ın insanlar ve diğer bütün mahlûkat için koyduğu düzen munta-

[88] Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân,* (terc. Muhammed Han Kayanî ve dğr.), 2. baskı, İstanbul, 1996, II, 394.

[89] Bkz. Mâide 5/39; En'âm, 6/165; A'râf, 7/167; Ra'd, 13/6.

[90] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* VII, 439.

zamdır. Bu da O'nun rahmetinin bir sonucu olup umumî bir durumdur. Allah'ın mağfireti ise tüm mahlûkat içerisinde sadece insanları ilgilendirdiği için hususîlik arz eder. Bu bağlamda umumun, hususun önüne geçmesi daha beliğdir."[91] Başka bir ifâdeyle, Allah kullarının acziyetini ve zayıflığını görüp merhamet etmektedir. Kul yanlış yaptığı takdirde mağfiret devreye girer ki bu sonraki bir iştir. Durum bu olduğu için âyette Rahîm ismi Gafûr isminden önce zikredilmiştir.[92]

Bu âyette Allah'ın rahmetinin büyüklüğü vurgulanarak yere inen ve göğe çıkan şeylerde Allah'ın insana olan rahmetinin tecellisi ortaya konulmaktadır: *Allah, yere gireni, yerden çıkanı; gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. O, çok merhamet edicidir, çok bağışlayıcıdır.*[93]

Bildiğimiz ve müşahede ettiğimiz kadarıyla gökten inen şeyler; kar, yağmur, yıldırım, bereket, melekler ve benzeri şeylerdir. Bütün bunların inmesinde Rahmetin rolü büyüktür. Örneğin; yağmur ve karın hepsi gökten kütleler hâlinde veya toptan inseydi yeryüzünde yaşama imkânımız kalmazdı. Hâlbuki yağmurlar çiseleye çiseleye, karlar sere serpe gökten inmektedir. Bütün bunların bu şekilde gerçekleşmesi Rahîm isminin tecellisi iledir. Bu ismin ardından Gafûr isminin getirilmesi bağlamla uygunluk arz eder. Zira bu geniş rahmete ve şefkate karşılık insanlardan şükür yükselmesi lazımken, onlardan isyanlar ve günahlar göğe yükselmekte ve yine de bu isyankâr ve günahkâr kullarını Allah, Gafûr olduğu için affetmektedir.[94]

Özet olarak bu âyetten anlaşılıyor ki Allah, kullarına karşı nihâyetsiz merhamet sâhibi ve onların kusurlarını affedendir. Eğer yağmurlar çiseleye çiseleye, karlar sere serpe gökten inmekteyse, O, kendisine isyan içinde bir hayat yaşayan kullarını cezalandırmıyorsa, bu O'nun dünya hayatına karışmayışından, dünyada kullarını serbest bırakışından, onları cezalandırmaktan âciz oluşundan değil, aksine kullarına karşı Rahîm ve Gafûr oluşundandır. Kullarına dönüş imkânı, tövbe fırsatı tanımasındandır. Kullarıyla ilişkisini rahmet esasına bina edişindendir.[95]

[91] Zerkeşî, *el-Burhân,* III, 319.

[92] Hanım Muhammed Hicâzî eş-Şamî, *ed-Delâletu's-Siyâkiyye li İktirâni Esmâillahi'l-Hüsnâ,* Kâhire, 2013, 278.

[93] Sebe', 34/2. يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ

[94] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* XXV, 241;Âtıf, *el-İ'câzu'l-Beyânî,* 201.

[95]Ali Küçük, *Besâiru'l-Kur'ân,* 1. baskı, İstanbul, 2011, XIV, 254.

II- Gafûr ve Halîm İsimleri: Kur'ân'da Gafûr ismi, altı yerde[96] Halîm ismi[97] ile birlikte nekra olarak yer alır. Bu iki isim, iki mekkî âyette[98] "Halîm-Gafûr" şeklinde geldiği halde, dört medenî âyette[99] "Gafûr-Halîm" tarzında vârid olmuştur.

A. Gafûr ve Halîm: Gafûr isminin Halîm isminin önüne geçtiği âyetlerde bazen bağlam; insanın çoğunlukla kasıtsız işlediği ve kendisinden korunması zor olan hata ve kusurlarıdır. Şu âyet buna örnektir: *Allah, sizi kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz, fakat sizi kalplerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar. Allah, çok bağışlayandır, halîmdir.*[100]

Beydâvî'ye (v. 685/1286) göre, Allah âyette Gafûr ismini zikrettiği için yemin-i lağvı[101] cezalandırmaz. Halîm ismini de zikrederek ciddi olarak yapılan yeminde de hemen cezayı vermeyip tövbe için fırsat tanır.[102] Elmalılı (v. 1361/1942) da benzer bir açıklamada bulunarak yemin-i lağvın, günah olmadığı için değil, Allah'ın bağışlamasının ve hilminin çokluğundan dolayı cezalandırılmayacağını belirtir.[103] Böylece Allah, Gafûr ve Halîm isimlerini zikrederek, suçluları affetmenin veya cezalandırmada teenni ile hareket etmenin önemini vurgulayarak suçlulara karşı belirlenecek tavrın ne şekilde olacağını göstermektedir.

[96] Bakara, 2/225, 235; Âl-i İmrân, 3/155; Mâide, 5/101;İsrâ, 17/44; Fâtır, 35/41.

[97] حَلِيم/Halîm, "sabırlı, akıllı, ağırbaşlı ve temkinli olmak" manalarına gelen حِلْم/hilm masdarından türemiş mübalağa sîgasında bir sıfattır. Hilm kelimesi manasını, ضَعِ الْهَوْدَجَ عَلَى اَحْلَمِ الْجِمالِ/*Yürüyüşünde en teennili olan devenin üzerine hevdeci koy* cümlesindeki اَحْلَم kelimesinden alır. Çünkü hilm, teenni hâlinde görülür. Dilbilimciler ve müfessirler kök manaya bağlı kalarak "Halîm" ismini farklı şekillerde tanımlamışlardır. Biz bu tanımlardan birkaç tanesini aktarmak istiyoruz: 1. Günah işleyen kullarını cezalandırmada acele davranmayıp onlara mühlet veren, tövbe edenlerin kusurlarını affeden, itaâtkâr olan kuluna verdiği nimeti âsî olandan esirgemeyen. 2. Çok sabırlı, isyanlarına rağmen isyan ehlini cezalandırmakta acele etmeyen.3. Câhilin bilgisizliğinden, âsînin isyanından etkilenip öfkelenmeyen; gazabın hiçbir zaman kendisini tahrik edemediği geniş af ve teenni sâhibi. Kur'ân'da Halîm kelimesi on bir yerde Allah'a nisbet edilmektedir. Bu isim münferit olarak kullanılmazken, altı yerde Gafûr, üç yerde Alîm, birer yerde de Ganî" ve Şekûr isimleriyle birlikte nekra olarak zikredilir. (Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, IV, 42; Zeccâc, *Tefsîru Esmâillahi'l-Hüsnâ,* 45; Halîmî, *el-Minhâc,* I, 200-201; Ebû Süleyman Hattâbî, *Şe'nu'd-Duâ,* (thk. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut, 1992, 63; Gazzâlî, *el-Maksadu'l-Esnâ,* 168; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab,* "hlm" md.; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* VI, 85.)

[98] İsrâ, 17/44; Fâtır, 35/41.

[99] Bakara, 2/225, 235; Âl-i İmrân, 3/155; Mâide, 5/101.

[100] Bakara, 2/225. لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللهُ بِاللَّغْوِ فِى اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ وَاللهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ

[101] Yemin-i lağv: "Vallahi evet, vallahi yapmam" gibi sırf te'kîd için dil alışkanlığı olarak söylenen ifâdelerdir. (Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl,* I, 140.)

[102] Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl,* I, 140.

[103] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* I, 781.

Ayrıca Gafûr ve Halîm isimlerinin zikredilmesi, boş ve amaçsız yeminlerin hoş karşılanmadığına yönelik bir işaret olabilir.[104] Aynı zamanda mü'minlere de şu mesajı vermesi de mümkündür: Allah, kullarına karşı yumuşak davranır, onları ağızlarından kaçırdıkları her sözden sorumlu tutmaz, kalplerin bilerek işledikleri günahları da tövbe edilmesi şartı ile affeder.[105]

Özet olarak Gafûr olan Allah'ın aynı zamanda Halîm olması, Allah'ın bağışlamasının kulların bağışlamasına hiçbir cihetle benzemediğini gösterir. Bağışlanan, bu bağışı istismar etse, hatasını tekrar etse dahi Gafûr olan Allah'ı hep Halîm olarak bulacaktır. Yani günahları sınırsız bağışlayan Gafûr'u, aynı zamanda cezalandırmada acele etmeyen bir Halîm olarak bulacaktır. Öte taraftan sonu Gafûr ve Halîm isimleriyle biten âyetler tetkik edildiğinde, günahların aceleye getirilerek işlendiği görülür. Eğer biraz sabredilseydi bu günahlar işlenmezdi. Halîm ismi zikredilerek, mü'minlerin de "hilim" sıfatına bürünmeleri istenmektedir, diyebiliriz.

B. Halîm ve Gafûr: İki yerde[106] Halîm ismi, Gafûr isminden önce gelir. Halîm isminin öne alındığı âyetlerde, Allah'ın kendi hakkı hususunda ne kadar hilim ve hoşgörü sâhibi olduğuna dikkat çekilmektedir:

1- *Şüphesiz Allah, gökleri ve yeri, yok olup gitmesinler diye (kurduğu düzende) tutuyor. Andolsun, eğer onlar (yörüngelerinden sapıp) yok olur giderlerse, O'ndan başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O, halîmdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır.*[107]

Bu ve İsrâ 44. âyetin sonunda zikredilen Halîm ve Gafûr isimlerinin muhataplarının kimler olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu iki âyetin bağlamını tespit etmek için hemen öncesindeki âyetlere bakmak gerekir. Öncesindeki âyetlere bakıldığında konunun, "şirk koşmak" olduğunu görürüz. Dolayısıyla bağlam Allah'a karşı şirk koşmaktır.[108] Yani Allah'ın hakkıyla ilgili bir bağlamdır. Böylece Halîm-Gafûr isimleri zikredilerek Allah'ın kendi hakkını ihlal etmeye yeltenen kullarına bile hilim ve hoşgörü ile muamele ettiği ifade edilmiştir.

Aynı şekilde bazı müfessirler bu âyette anlatılan *'göklerin ve yerin, yok olup gitmesini'* müşriklerin şirkleri sebebiyle olacağını ifâde ederek şöyle demişlerdir: Neredeyse yerle gök, kâfirlerin inkârlarından (şirkten) dolayı yok

[104] Seyyid Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân,* 1. baskı, Beyrut, 1997, II, 231.

[105] Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân,* 32. baskı, Kâhire, 2003, I, 244.

[106] Fâtır, 35/41; İsrâ, 17/44.

[107] Fâtır, 35/41. إِنَّ اللهَ يُمْسِكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ اَنْ تَزُوْلَا وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ اَمْسَكَهُمَا مِنْ اَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا

[108] Şamî, *ed-Delâletu's-Siyâkiyye,* 320.

olacaktı. Allah'ın hilm ve gufranı olmasaydı (müşriklerin şirklerinden dolayı) gökler yere düşer, hiçbir canlı sağ kalmazdı.[109] Ancak Allah, Halîm olduğu için onların şirkte ısrarlarına rağmen, onları helâk etmede acele etmez. Gafûr olduğu için de tövbe edenleri, cezayı hak etmiş olsalar bile, bağışlar.[110] Yani suçlulara fırsat verir, onları hemen cezalandırmaz. Belli gün gelmeden onları enselerinden tutup hesaba çekmez ve cezalarını hemen vermez. Tersine tövbe etmeleri, iyi ameller işlemeleri, hazırlık yapmaları için onlara mühlet tanır.[111]

2- *Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tesbih ederler. Her şey O'nu hamd ile tesbih eder. Ancak, siz onların tesbihlerini anlamazsınız. O, Halîm'dir, Gafûr'dur.*[112]

Bu âyette Halîm ve Gafûr isimlerinin getirilmesi, müşriklerin kâinat ve ondaki varlıkların Allah'ı tesbih etmelerini anlayamamalarının büyük bir suç olduğunu gösterir.[113] Aynı şekilde bu iki isim, kâinat ve ondaki varlıkların tesbihini anlamayıp şirk koşanların, şirki bırakıp tevhid inancını kabul ettikleri takdirde Allah'ın, kendilerini affedeceğini de göstermektedir.

Özet olarak denilebilir ki Halîm, istediği kötü bir eylemi yapabilecek güçte iken onu yapmayıp kendini dizginleyebilendir. Bu nedenle hilim pasif bir güç değil, aksine ruhun aktif ve olumlu bir gücüdür. Kızgınlık anında irâdesini kaybederek öfkesine hâkim olamayıp düşüncesiz ve sorumsuz olarak davranışta bulunan kişi "hilim" vasfından uzaktır. Allah'ın ismi olarak kullanılan Halîm de aynı manadadır. Allah insanlar tarafından işlenen günahları merhametiyle affeder. Ama bu kudret ve kuvvet üzerine dayalı bir merhametlilik, derin hikmete bağlı bir affetmedir ki ancak sınırsız bir kudretle beraber bulunursa böyle hikmetli bir af söz konusu olabilir. Onun için halîm daima gerisinde şiddetli cezalandırma imkânını da taşır.[114]

[109] Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît,* VII, 304; Ebû Muhammed Abdulhak İbn Atiyye el-Endulûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri Kitabi'l-Azîz,* (thk. Abdusselam Abduşşafi), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, IV, 443.

[110] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 161; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* XXVI, 33.

[111] Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân,* V, 410.

[112] İsrâ, 17/44. تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِه وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا

[113] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* XX, 221.

[114] Toshıhıko Izutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan,* (terc. M. Kürşad Atalar), İstanbul, 2012, 306.

III- Gafûr ve Şekûr İsimleri: Kur'ân'da Gafûr ismi üç yerde Şekûr ismi[115] ile birlikte nekra olarak gelir.[116] Bu âyetlerin hepsi de mekkî sûrelerde yer alır. Allah'ın Şekûr olduğunun vurgulanması, aslında insana, nimetlerin vericisine şükretme görevini hatırlatmak içindir.

Bu iki ismin birlikte geçtikleri âyetlerden biri şudur: *Allah, kendilerine mükâfatlarını tam olarak versin ve kendi lütfundan daha da artırsın diye (böyle yaparlar). Şüphesiz O, çok bağışlayandır, şükrün karşılığını verendir.*[117]

Bu âyette, Gafûr isminin Şekûr ismiyle beraber gelmesi, Allah'ın şükrünün ne şekilde olacağına dâir bir mesaj vermektedir. Râzî'ye göre Gafûr ismi, dünyada iken mü'minlerin yapmış oldukları hamdler sebebiyle, âhirette bağışlanacaklarına; "Şekûr" ismi de, âhirette yapmış oldukları hamd sebebiyle, Allah'ın onlara hak ettiklerini vereceğine ve daha fazla lütufta bulunacağına bir işarettir.[118] Öte taraftan Allah'ın Gafûr isminin ardından Şekûr ismini zikretmesi, O'nun sayısız defa bağışına muhatap olan kusurlu kullarının teşekkürüne değer verdiğini göstermektedir.

IV- Gafûr ve Vedûd İsimleri: Gafûr ismi sadece bir yerde Vedûd ismi[119] ile birlikte الْغَفُورُالْوَدُودُ şeklinde gelir. Her iki isim de hem fâil hem mef'ûl manalarını içeren فَعول/faûl vezninde gelmektedir. Burûc sûresinin 12. âyetinde[120] zikredilen bu iki ismin geldikleri bağlamla sıkı münâsebetleri söz konusudur. Önceki âyette, إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ / *Şüphesiz, Rabbinin yakalaması çok çetindir,*[121] ifâdesiyle

[115] شَكُور/Şekûr "nimeti bilip değerinin şuurunda olmak ve onu verene karşı minnet beslemek" manasındaki شُكْر/şükr kökünden türemiş bir mübalağalı ism-i fâildir. Allah'ın bir ismi olarak Şekûr; "Kulların az amellerine karşı çok mükâfat veren, ecirlerini kat kat artıran" demektir. Buna göre Allah'ın kullarına karşı şükrü, "onları bağışlaması, güzel amellerinin karşılığını kat kat fazlasıyla vermesi ve onları övmesi" şeklinde anlaşılmaktadır. Şekûr ismi Kur'ân'da üç âyette Gafûr, bir âyette de Halîm isimleriyle birlikte Allah'ı nitelemektedir. Bu isim, üç mekkî, bir medenî âyette sürekli nekra formunda gelmektedir. (Zeccâcî, *İştikâku Esmâillah,* 87;Halîmî, *el-Minhâc,* I, 205;Hattâbî, *Şe'nu'd-Duâ,* 65; Isfahânî, *el-Mufredât,* "şkr" md.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab,* "şkr" md.)

[116] Fâtır, 35/30, 34; Şûrâ, 42/23.

[117] Fâtır, 35/30. لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ

[118] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* XXVI, 27.

[119] وَدُود/Vedûd, "sevmek, arzu ve temenni etmek" manalarına gelen وُدّ/vudd (مَوَدَّة) kökünden türemiş mübalağalı bir sıfattır. Arapçada فَعُول/faûl vezni, hem ism-i fâil hem de ism-i mef'ûlmanası taşıdığından "Vedûd" ismi hem, "sâlih kullarını çok seven" hem de "kulları tarafından çok sevilen" anlamına gelir. Allah'ın kullarını sevmesi "onlardan razı olması, yaptıkları amelleri kabul ederek bu amelleri sebebiyle ihsanda bulunması ve onları koruyup gözetmesi" şeklinde yorumlanmaktadır. Kur'ân'da Vedûd ismi bir yerde Rahîm diğer yerde ise Gafûr isimleriyle olmak üzere iki mekkî âyette Allah'a nisbet edilmiştir. (Zeccâc, *Tefsîru Esmâillahi'l-Hüsnâ,* 52; Halîmî, *el-Minhâc,* I, 206;Hattâbî, *Şe'nu'd-Duâ,* 74; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab,* "vdd" md.)

[120] Burûc, 85/14. وَهُوَالْغَفُورُالْوَدُودُ

[121] Burûc, 85/12.

Allah'ın celâl vasfı ortaya konulmuştur. Bu âyette ise bir denge olmak üzere Allah'ın cemâl vasfı olan Gafûr ve Vedûd isimleri zikredilmiştir. Ayrıca bu âyeti, sûrenin başında anlatılan işkence olayıyla[122] bağlantılı olarak da değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, insanoğlu zâlim, inkârcı ve nankör de olsa yaptıklarına pişman olup tövbe ettiği takdirde Allah'ın, ona karşı sevgi, şefkat ve merhametle muamele edeceğini, günahlarını bağışlayacağını gösterir.

Öte taraftan bu âyette zikredilen Gafûr-Vedûd isimlerinin bitişmesi, mağfiret ve sevgi kavramlarını birbiri içinde eritmekte, karşılıklı ilgilerini düşündürmektedir. Böylece anlıyoruz ki, Allah bağışlamayı sever, kulunun mağfiret dilemesini ister, üstelik mağfiret ettiği kulunu da sever. Hâlbuki tek başına mağfiret kavramında sevgi kavramı zorunlu olarak yoktur. Hatta birçok durumda suçu örtenin, seveceği düşünülemez. Suçu örten birçok kimse, bu davranışına sevgi katmayabilir. Bu durumda suçlu, nihâyet cezadan kurtulur. Bu iki vasfın, karşılıklı olarak münâsebete girmesi, mağfiretin sevgiden ileri geldiğini anlatmaktadır.[123]

V- Azîz ve Gafûr İsimleri: Kur'ân'da Gafûr ismi iki yerde[124] Azîz[125] ismiyle birlikte geçmektedir. Azîz isminin Gafûr ismiyle birlikte gelmesi genel manada şu vurguyu taşır: Azîz ismi güç, kuvvet ve hükümran olma anlamına gelir ki bu da Allah'ın otoriter ve acımasız olduğu vehmini oluşturabilir. Bu isimden sonra gelen Gafûr ismi böyle bir vehmi hem giderir, hem de güçlü ve hükümran olan Allah'ın kullarını bağışlayan ve affeden bir ilâh olduğunu da

[122] Burûc sûresinin ilk âyetlerinde, Ashab-ı Uhdudun kıssası anlatılır. Ateş hendeklerine atılan mü'minlere yapılan işkencelerden bahseder.

[123] Yıldırım, *Kur'ân'da Ulûhiyyet,* 104.

[124] Fâtır, 35/28; Mülk, 67/2.

[125] عزيز/Azîz; "güç, şiddet, üstünlük, yükseklik, yüksek mertebe ve erişilmez" manalarına gelen عِزٌّ veya عِزَّة kökünden bir sıfattır. Araplar "şiddet" anlamı taşıdığından dolayı şiddetli geçen yıla العَزَّاءُ, "güç ve kuvvet" anlamını ihtivâ ettiğinden sert toprağa da اَرضٌ عَزازٌ demişlerdir. Allah'ın bir ismi olarak Azîz; Çok güçlü, her şeyin gâlibi, mağlûp olmayan güçlü, benzeri olmayan, üstün ve şerefli olan demektir. Azîz ismi, Kur'ân-ı Kerîm'in 87 yerinde Allah'a nisbet edilmiş ve çoğunlukla esmâ-i hüsnâdan diğer bir isimle birlikte kullanılmıştır. Kur'ân'ın muhtelif yerlerinde kırk yedi yerde Hakîm, on üç yerde Rahîm, yedi yerde Kavî, altı yerde Alîm, dört yerde ذُوانْتِقَامٍ/zuntikâm, üçer yerde Gaffâr ve Hamîd, iki yerde Gafûr, birer yerde de Vehhâb, Cebbâr ve Muktedir isimleriyle birlikte Allah'ı nitelemektedir. Bu isim, Kavî ismi dışında birlikte geldiği tüm isimlerden önce gelir. (Isfahânî, *el-Mufredât,* "azz" md.; İbn Manzûr, Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît,* "azz" md.; *Lisânu'l-Arab,* "azz" md.; Abdulbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres,* "azîz" md.)

vurgular.[126] Ayrıca bu iki isim, çoğu zaman birbirini dengelemek için de birlikte zikredilirler.

1- Şüphe yok ki, kulları içinde Allah'tan ancak âlimler korkar. Yine şüphe yok ki Allah Azîz'dir, Gafûr'dur.[127]

Bu âyette zikredilen bu iki isim, devamlı olarak âlimleri korku ve ümit arasında bir dengede tutmuştur. Çünkü Azîz ismi korkuyu, Gafûr ismi de ümidi gerektirir.[128] Eğer âyette sadece Gafûr ismi zikredilseydi, Allah'ı bilmek belki nazlanmaya, mağrur olmaya, hiç korkusuz ümit bağlamaya sebep olabilirdi. Ancak Gafûr isminin öncesine Azîz isminin getirilmesi, Allah'ın yalnız bağışlayan, merhamet eden değil, azîz, çok kuvvetli, çok azametli, galip ve kahredici bir bağışlayıcı olduğunu göstermektedir. Bir kul, Allah'ı bu yönüyle ne kadar iyi bilirse, O'na o kadar çok saygılı olur ve ümidi de o oranda artar.[129]

2- *O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sâhibidir, çok bağışlayandır.*[130]

Ölümü ve hayatı ancak Azîz olan Allah yaratır. Azîz isminin öne alındığı gibi, ölüm ifâdesinin de öne alınması tam bir münâsebet ifâde eder ki ancak güçlü ve hükümran olan biri, ölüm hâdisesini gerçekleştirebilir. *Hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için,* ifâdesi ise Gafûr ismiyle tam bir münâsebet içindedir. Çünkü imtihan sürecinde zaman zaman hatalar ve ayak sürçmeleri olacaktır ki o zaman Allah kuluna Gafûr ismiyle tecelli etsin.[131]

Kısacası biri celâl, diğeri de cemâl sıfatı olması hasebiyle; Azîz ve Gafûr isimleri, genel manada birbirini dengelemek için birlikte zikredilirler. Azîz sıfatına sâhip biri, hiç kimsenin işlediği hiçbir günahtan zarar görmez. Bu durum kullarının günah ve hatalarıyla hiç ilgilenmediği düşüncesini oluşturabilir. İşte Azîz ile birlikte gelen Gafûr ismi, bu düşünceyi bertaraf ettiği gibi, Allah'ın merhameti gereği kullarının her çeşit hatasını tekrar tekrar bağışladığını da ifâde eder.

[126] Recep Âtıf, *el-İ'câzu'l-Beyânî fî Nazmi Havâtimi'l-Âyât,* (el-Câmiatu'l-İslâmiyye, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazze, 2006, 182.

[127] Fâtır, 35/28. اِنَّمَا يَخْشَى اللهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا اِنَّ اللهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ

[128] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* XXVI, 21.

[129] Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* VI, 3991.

[130] Mülk, 67/2. اَلَّذِى خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ

[131] Âtıf, *el-İ'câzu'l-Beyânî,* 184.

VI- Rab ve Gafûr İsimleri: Gafûr ismi Rab[132] ismiyle birlikte sadece şu mekkî âyette gelir: *Andolsun, Sebe' halkı için kendi yurtlarında bir ibret vardı: Biri sağda biri solda iki bahçe bulunuyordu. Onlara şöyle denilmişti: "Rabbinizin rızkından yiyin ve O'na şükredin. Beldeniz güzel bir belde, Rabbiniz de çok bağışlayıcı bir Rabdir."*[133]

Bu âyette Allah'ın Sebe' halkına/kavmine bahşettiği beldeden bahsedilmektedir. Bu belde meyveleri bol, iklimi ılımlı, havası hoş, rahatsız edici şeylerden uzak bir belde olup kendilerine bu nimetler, çok bağışlayıcı bir Rab tarafından verilmişti.[134] Âyette nimetlerin bahşedilmesi bağlamında Allah'ın Rab ve Gafûr isimlerinin getirilmesi önem arz etmektedir. Rab olan Allah'ın Gafûr olması demek, ilâhî terbiyenin bağışlayıcılık temelinde yükseldiğini gösterir. Zira Allah'ın rubûbiyyeti mağfiretinden ayrı düşünülemez. Rab olan Allah'ın sonsuz bağış sâhibi olması, terbiye sürecinde yapılan tüm hata, kusur, günah ve yanılmaları, terbiye edilenin lehine değerlendireceği anlamına gelir. Bu bahisten insan eğitim ve öğretimiyle ilgilenen herkese düşen bir pay vardır. O pay, eğiten ve öğreten herkesin eğittiği ve öğrettiklerine merhametli ve bağışlayıcı yaklaşmasıdır. Zira eğitim ve öğretimin temeli merhamettir.[135]

Kısacası, Allah'ın Gafûr olması bağışlamayı, teşvik ve ümidi ihsas ettirirken, Rab oluşu da terbiye edişini, ihsân, kerem ve cömertliğini gösterir. Bu da Allah'ın ibadet edilmesi gerekli olan bir varlık olduğuna delâlet eder.

[132] رَبَّ/Rab, "bir şeyi ıslah ederek durumunu iyileştirmek, sâhip olmak, besleyip terbiye etmek, geliştirmek" manalarına gelen bir masdar olup ism-i fâil yerine kullanılmıştır. Arapçada, mübalâğa gayesiyle ism-i fâil yerine masdarı kullanılır. Bu fiilin aslı ile fâil arasında bir aynılığı, fâilin fiili kemâl manasıyla gerçekleştirdiğini ifâde eder. Mürebbi veya رابّ/Râb yerine,رَبّ/Rab masdarının kullanılması; hâkimiyet, inâyet, tedbir, telkin, irşad, tasarruf, emir ve nehiy, terğîb ve terhîb, taltif ve takdir gibi terbiyenin bütün gereklerine mâlik, kuvvetli ve ekmel bir mürebbi anlamına delâlet eder. Allah'ın bir ismi olarak Rab; "Benzeri olmayan efendi, verdiği nimetleriyle mahlûkların durumlarını düzelten, yaratma ve emretmenin sâhibi" demektir. Ayrıca; terbiye eden, idare eden, kemâle erdiren, in'âm eden, kayyim, bir şey üzerinde hak sâhibi olan anlamlarına da gelir. Rab ismi, Kur'ân'da "Allah" isminden sonra en çok tekrar edilen ve duâlarda en fazla kullanılan isim olma özelliğine sâhiptir. Kur'ân'da bütünüyle -üç âyet müstesna olmak üzere- isim veya zamire muzaf kılınarak zikredilmiştir. Toplam sayısı 964'e varan bu kullanımlardan 884'ü değişik kiplerde zamirlere, 80 tanesi çeşitli isimlere izafe edilerek yer almıştır. Bu isim birçok yerde münferit olarak zikredilirken, üç âyette Azîm, birer defa da A'lâ, Rahîm, Gafûr, Hak ve Kerîm isimleriyle birlikte Allah'ı nitelemektedir. Rab ismi mekkî ve medenî âyetlerde bazen marife bazen de nekra formunda gelmektedir. (Zeccâcî, *İştikâku Esmâillah,* 32-33; Isfahânî, *el-Mufredât,* "rbb" md.; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* I, 114; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît,* "rbb" md.;Ebû Abdillah Muhammed b. Ebû Bekr Kurtubî, *el-Esnâ fî Şerhi Esmâillah'l-Hüsnâ,* 1. baskı, 1995, I, 394; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab,* "rbb" md.; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs,* "rbb" md.; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî,* I, 77; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 63; Abdulbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres,* "rabb" md.)

[133] Sebe', 34/15. لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ

[134] Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr,* XI, 496.

[135] Mustafa İslamoğlu, *Esmâ-i Hüsnâ,* Düşün Yayıncılık, 1. baskı, İstanbul, 2011, I, 445.

Çünkü O, ihsân, kerem ve cömertliği çok olan ve fazlı ve mükâfatı ümit edilen bir zâttır.

VII- Afûv ve Gafûr İsimleri: Gafûr ismi, Afûv[136] ismiyle birlikte dört medenî âyette nekra olarak gelir.[137] Bu iki ismin birlikte gelmesi, birbirinin manasını teyit eder. Yani Allah kulunu sadece Afûv isminin tecellîsi olan affına muhatap kılmaz, onunla beraber Gafûr isminin tecellîsi olan mağfiretine de muhatap kılar.

Özellikle Afûv Gafûr isimlerinin birlikte geçtikleri âyetlerin ağırlıklı konusu, mü'minlerin kulluk yükümlülüğüdür:

1- Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız ya da biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah, çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.[138]

Bu âyette Allah, mü'minleri sarhoş ve cünüp haldeyken namaza yaklaşmaktan sakındırmakta, abdest için su bulunmadığında teyemmüm yapmayı emretmekte ve sonunda da Allah'ın çok affedici ve bağışlayıcı olduğunu bildirmektedir.

[136] عَفْوٌ/Afûv, "silmek, kazımak, yok etmek, suçtan dolayı cezalandırmamak, suçtan vazgeçmek, onu izale etmek, fazlalık" gibi manalara gelen عَفْو/afv kökünden mübalağa ifâde eden bir sıfattır. Araplar rüzgâr binaları yıkıp yok ettiği ve yerle bir ettiği zaman عَفَت الرِّيحُ الدَّارَ derler. Bu kullanımda عَفَى fiili "bir şeyi silmek, kazımak, yoketmek" anlamını ifâde eder. Yine عَفَت النَّباتَ وَالشَّجَرَ dedikleri zaman "ağacın fazlasını kırptı, budadı" anlamını kastederler ki burada "afv" kelimesi "fazlalık, artık" anlamına gelir. Aynı zamanda "günahı gidermek" manasında عَفَوْتُ عَنْه */onun günahını gidermeyi istedim* ifâdesi kullanılmıştır. Dilbilimciler ve müfessirler kök manaya bağlı kalarak عَفُوّ/Afûv ismini farklı şekillerde tanımlamışlardır. Biz bu tanımlardan birkaç tanesini özetle aktarmak istiyoruz: 1. Müstahak olunan cezayı düşürmektir. 2. Suçun karşılığı olan cezayı terk etmektir. 3. Kötülük ve haksızlık edeni, suç ve günah işleyeni bağışlamak; cezalandırmaktan vazgeçmektir. 4. Bir şahsı affetmek, onun irtikâb ettiği bir kusuru, bir cürmü mahv ve izale etmek; onu yapılmamış gibi kabul etmektir. 5. Kolaylıkla affeden, tövbe ve istiğfar ettikleri takdirde kullarının günahlarını bağışlayan, cezalarını kaldıran. Kur'ân-ı Kerîm'de toplam olarak beş âyette geçen Afûv ismi, tek başına gelmezken dört yerde Gafûr, bir yerde de Kadîr isimleriyle birlikte kullanılır. Bu ismin geçtiği tüm âyetler medenî olup, isim sürekli olarak nekra formunda gelmektedir. (Zeccâc, *Tefsîru Esmâillahi'l-Hüsnâ,* 62; Halîmî, *el-Minhâc,* I, 201; Hattâbî, *Şe'nu'd-Duâ,* 90; Cevherî, *es-Sıhâh,* "afv" md.;Isfahânî, *el-Mufredât,* "afv" md.; Fîrûzâbâdî, *Besâir,* "afv" md.; Cemaluddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. el-Cevzî, *Nuzhetu'l-A'yuni'n-Nevâzir fî İlmi'l-Vucûh ve'n-Nezâir,* 3. baskı, Beyrut, 1987, 436-437;İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab,* "afv" md.; Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* III, 81-82; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,* II, 104; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmusu,* İstanbul, 1970, III, 8; Abdulbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres,* "Afûv" md.)

[137] Nisâ, 4/43, 99; Hac, 22/60; Mücâdele, 58/2.

[138] Nisâ, 4/43.

Burada Allah'ın Afûv ismi, su olmadığı takdirde toprakla teyemmüm etme gibi mükellefiyetleri kolaylaştırmasına delâlet ederken; Gafûr ismi de, bilgisizlikten kaynaklanan ve geçmişte olan hatalar ile sarhoşken (içki haram kılınmadan önce) namaz kılanları ve bu esnada bunların yanlış okumalarını bağışlamasına işaret eder.[139] Böylelikle bu iki isim, Allah'ın kuluna tanıdığı ruhsatı ve kolaylığı göstermektedir. Çünkü suç işleyenleri affetmek isteyen kimse, zorluğu değil de kolaylığı tercih eder. Ayrıca Afûv ve Gafûr isimleri insanoğluna, yetersizlikleri anlayışla karşılamanın, kusurları hoş görmenin ve hataları bağışlamanın mesajını vermektedir.

2- *Kendilerine zulmetmekteler iken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle derler: "Ne durumdaydınız? (Niçin hicret etmediniz?)" Onlar da, "Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik" derler. Melekler, "Allah'ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!" derler. İşte bunların gidecekleri yer cehennemdir. O ne kötü varış yeridir.*[140] *Ancak gerçekten zayıf ve güçsüz olan, çaresiz kalan ve hicret etmeye yol bulamayan erkekler, kadınlar ve çocuklar başkadır.*[141] *Umulur ki, Allah bu kimseleri affeder. Çünkü Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.*[142]

Aralarında Râzî'nin de olduğu bazı âlimler bu ve benzeri âyetleri,[143] Allah'ın, günahları, tövbe edilmese de bağışlayabileceğine delil getirmişler ve sebebini şöyle açıklamışlardır: Burada bir günah söz konusu olmasaydı, o zaman bu konuda af ve mağfiretin olmasına gerek kalmazdı. Dolayısıyla Allah, affedip bağışlayacağını haber verdiğine göre bu, ortada bir günahın olduğunu gösterir. Sonra Allah, affedeceğine dâir vaadini mutlak (şartsız) olarak zikredip, kişinin tövbe etmesi şartına bağlamamıştır. Dolayısıyla bu ifâde, O'nun, günahları bazen tövbe edilmese de affedebileceğine delâlet eder.[144]

3- İçinizden kadınlarına zıhar yapanlar bilsinler ki, o kadınlar onların anaları değildir. Onların anaları ancak, kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar (zıhar yaparlarken) hoş karşılanmayan ve yalan bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.[145]

[139] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* IV, 90; *Âlûsî, Rûhu'l-Meânî,* V, 44.

[140] Nisâ, 4/97.

[141] Nisâ, 4/98.

[142] Nisâ, 4/99. فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا

[143] Bkz. Necm, 53/32.

[144] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb,* XI, 14;Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl,* V, 160; Ebu'l-Berekât Ahmed b. Mahmûd Nesefî,, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Tevîl,* 2. baskı, I-III, Beyrut, 1999,III, 394.

[145] Mücâdele, 58/2. الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ

Afûv ve Gafûr isminin birlikte geçtiği bu âyetin, câhiliyye geleneklerini hayatın tüm alanlarından söküp atmayı hedeflediğini söyleyebiliriz. Âyette câhiliyye dönemi adetlerinde var olan, eşlerin tekrar bir araya gelmelerine imkân vermeyecek şekilde ayrılmalarına yol açan bir boşanma türü olan zıhar[146] uygulaması yerilmiş ve yeni bir düzenleme getirilmiştir. Âyetin sonunda Afûv-Gafûr isimlerinin pekiştirmeli olarak getirilmesi ise, Allah'ın, insanlar için hüküm koyarken geniş ve kolaylaştırıcı davrandığını göstermektedir. Nitekim İslam hukukunda daima genişlik ve kolaylaştırma ilkesi öne çıkmaktadır.[147] Böylelikle Afûv ve Gafûr olan Allah, günahkârlara, o sözü (zıharı) geri alma ve bir kefaret ile o çirkinliği örtüp temizleterek af ve mağfiretine kavuşma yolunu açmaktadır. Yarattığı kulun kusurlu olduğunu çok iyi bilen Allah, "çok affedici" ve "çok bağışlayıcı" olduğunu belirterek, kullarının hata ve günah işlediklerinde ümitsizliğe kapılmamalarını, yaptıklarından tövbe ederek bağışlanabileceklerini ima etmektedir.

4- Bu böyle. Bir de kim kendisine verilen eziyetin dengiyle karşılık verir de sonra yine kendisine zulmedilirse, elbette Allah ona yardım eder. Hiç şüphesiz ki Allah çok affedendir, çok bağışlayandır.[148]

Bazı müfessirler bu âyetin iniş sebebi olarak şu olayı zikrederler: Bir grup müşrik Muharrem ayında bir Müslüman topluluğu ile karşılaşmış ve "Nasıl olsa Muhammed'in adamları haram aylarda savaşmazlar" deyip onlara saldırmaya yeltenmişlerdi. Müslümanlar, onları uyardıkları halde niyetlerinden vazgeçmediler. Müslümanlar bu haksız saldırıya karşılık verip onları mağlûp ettiler. Olayın duyulması üzerine Medine'deki bazı mü'minler, haram aylarda savaşmış olmaktan ötürü onları kınayan sözler sarf ettiler. Bunun üzerine âyet indi ve onların haklılığını tescil etti.[149] İşte bu âyet hem mü'minlere, uğradıkları saldırıya karşı aşırıya gitmeden misliyle karşılık verme hakkını vermekte hem de Allah'ın sınırsız bir affedici olduğunu hesaba katmaları istenmektedir. Böylece bu âyette bir taraftan düşmana karşı üstün konuma ge-

[146] Zıhar: Sırt anlamına gelen "zahr" kelimesinden türemiş bir masdardır. Hanımına karşı zıhar yapan erkeğin ona "sen bana anamın sırtı gibisin" diyerek onu kendisine haram kıldığına inanır ve bu bir nevi boşama sayılırdı. İslâm kadının aleyhine olan bu boşama şeklini kaldırdı ve bu üslûpla, bu şekilde söz söylemeyi kınadı. Bununla birlikte karısının herhangi bir uzvunu kendisine nikâhı ebediyen haram olan bir kadının uzvuna benzeterek yemin eden kimseye, kefaret ödemesi mükellefiyeti yükledi. (Hayreddin Karaman ve dğr., *İlmihal,* 6. Baskı, İstanbul, 2004, II, 17; Geniş bilgi için bkz. Ebu'l-Fazl Abdullah b. Mahmûd Mavsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtar,* (thk. Mahmûd Ebû Dakika), İstanbul, 1991, III, 161-163.)

[147] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVIII, 13.

[148] Hac, 22/60. ذَٰلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ

[149] Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVI, 620.

lince affedici olmanın gerekliliği vurgulanmakta, öbür taraftan da saldırganları cezalandırma konusunda hata yapma durumunda ümitsizliğe kapılmadan Allah'ın Afûv olduğu hatırlatılmaktadır.

Âyetin sonunda Allah'ın affedici ve bağışlayıcı sıfatlarının zikredilmesi ve âyetin diğer bölümüyle alâkası şu şekilde de izah edilebilir: Burada, kısas hakkına sâhip olan kişiyi, suçlu olanı affetmeye teşvik vardır. Allah, her ne kadar haksızlık edene karşı, haksızlığa uğrayan kimseye yardım etmeyi tekeffül etmiş ise de, ancak O, bunun yanı sıra kişiye daha evlâ olan bağışlamayı, affetmeyi de teklif etmiştir. Görüldüğü gibi zulme uğrayan, hakkını alabilir; yapılana denk bir karşılık verebilir; ama yapılanı affetmenin üstünlüğü ve erdemi burada özellikle vurgulanmaktadır. Ayrıca bu ifâde, Allah'ın suçluyu her zaman cezalandıracak güce sâhip olduğunu gösterir. Zira affetmek ve bağışlamak, ancak ceza verme imkânına ve gücüne sâhip olan kimse için anlamlı olur.

SONUÇ

Kur'ân'da bütün konular Allah merkezli bir ifade örgüsü içinde sunulduğu için birçok âyette veya âyetin sonunda zât-ı ilâhî'yi niteleyen ve tanıtan esmâ-i hüsnânın yer aldığı görülmektedir. Allah'ın bu isimlerinin geçtikleri âyetlerin ve o âyetlerin içerisinde yer aldığı pasajların muhtevasıyla sıkı münâsebet sözkonusudur. Bilhassa birlikte zikredilen isimler, geçtikleri âyette bildirilen manayı kalplere ve akıllara yerleştiren, birbirlerini karşılıklı olarak dengeleyen, bazen âyette vurgulanan hususun kaynağını ve sebebini belirten anlamlara işaret etmektedirler. Bu bağlamda esmâ-i hüsnâdan "Gafûr" isminin birlikte geçtiği isimler ile geçtiği âyetlerin içerikleriyle olan münâsebeti incelendiğinde sonuç olarak bazı özel maksatların var olduğu müşahede edilmektedir. Bu özel maksatların bir kısmını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Gafûr isminin, Kur'ân'da Rahîm ismiyle birlikte 72 defa dikkat çekici bir tekerrür içinde kullanılması ilâhî bağışlayıcılığın, sevginin en üstün derecesini teşkil eden "rahmet" sıfatıyla olan yakın ilişkisini vurgulamaktadır. Bu iki isim birleştiğinde, birbirini teyit eder ve her iki ismin de etkisi artar. Ayrıca bazı âyetlerde bu iki isimin, yanlış tasavvuru önleyip doğru tasavvuru inşâ için birlikte zikredildikleri görülür.

- Birlikte zikredilen birçok isim gibi Gafûr ve Azîz isimleri de birbirini dengelemek için gelirler. Azîz ismi "güç, kuvvet, hükümran olma, tasarruf etme ve yücelik" gibi manaları kapsar. Bu da zihinlerde zulmetme ve baskı

kurma tevehhümünü oluşturur. Azîz isminden sonra Gafûr isminin gelmesi bu tevehhümü tamamen gidermektedir.

- Mana bakımından akraba olarak kabul edilen Gafûr-Rahîm, Afûv-Gafûr ve Gafûr-Vedûd gibi isimler, birbirini anlam olarak güçlendirmek için birlikte gelirler. Mesela Kur'ân'da sadece bir âyette zikredilen Gafûr-Vedûd isimlerinin bitişmesi, mağfiret ve sevgi kavramlarını birbiri içinde eritmekte, karşılıklı ilgilerini göstermektedir.
- İkili olarak gelen isimlerin öncelik ve sonralıkları da bir anlam ve amaca mebnidir. Gafûr-Rahîm, Gafûr-Halîm gibi isimler her yerde aynı sıralamalarla gelmez. Bu isimleri öncelik sonralık durumları muhtevâya göre değişebilmektedir.
- Rab ve Gafûr isimlerinin birlikte zikredilmesi, eğitim ve öğretimin temelinin merhamet olduğunu göstermektedir. Böylece bu iki isimle, eğiten ve öğreten herkesin eğittiği ve öğrettiklerine merhametli davranması gerektiğini ortaya koymaktadır.
- Verdiğimiz örneklerde de görüleceği gibi âyetlerde geçen esmâ-i hüsnânın bazısı, hükmün kaynağını teşkil eder. Nitekim tefsirler incelendiğinde müfessirlerin, âyetlerde geçen esmâ-i hüsnâdan birtakım hükümler ve itikadî sonuçlar çıkarmış oldukları görülecektir.

Yukarıda sıraladığımız maddelerden de anlaşıldığı gibi Kur'ân'da esmâ-i hüsnâ, rastgele ve kafiye uyumu amacıyla serpiştirilmiş birtakım kelimeler olmayıp birbirleriyle ve kullanıldıkları âyetlerle anlam bütünlüğü arz eden kelimelerdir. Başka bir ifâdeyle Allah'ın isimleri, âyetlerin ve sûrelerin muhtevâsıyla bazen doğrudan, bazen dolaylı bir şekilde münasebet halinde oldukları gibi birbirileriyle de bir münasebet içindedirler.

KAYNAKÇA

ABBÂS, Fadl Hasan, *İ'câzu'l-Kur'âni'l-Kerîm,* Ammân, 1991.

ABDULBAKİ,Muhammed Fûâd,*el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm,*Kâhire, 1945.

ALBAYRAK, Halis, *Kur'ân Bütünlüğü Üzerine*, 6. baskı, İstanbul, 2011.

ÂLÛSÎ, Ebu'l-Fadl Şihabuddin Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî,*Daru İhyâi't-Turasi'l-Arabiyye, I-XXX, Beyrut, ts.

ASKERÎ, Ebu Hilal, *el-Furuku'l-Lugaviyye,* (thk. Muhammed İbrahim Selim), Daru'l-İlm ve's-Sakave, Kâhire, ts.

ÂTIF, Recep, *el-İ'câzu'l-Beyânî fî Nazmi Havâtimi'l-Âyât,* (el-Câmiatu'l-İslamiyye, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazze, 2006.

BAYRAKLI, Bayraktar *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* Bayraklı Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2001.

BEYDÂVÎ,Nasiruddin b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Tevîl,* (nşr. Muhammed Abdurrahman Meraşlî),I-V, 1. baskı, Beyrut, ts.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslamiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu,* I-X, İstanbul, 1970.

CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, *es-Sıhâh, Tâcu'l-Lûgati ve Sıhâhu'l-Arabiyye,* (thk. Ahmed Abdulgafûr), I-VI, Beyrut, 1948.

CEVZÎ, Cemaluddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *Nuzhetu'l-A'yuni'n-Nevâzir fî İlmi'l-Vucûh ve'n-Nezâir,* 3. baskı, Beyrut, 1987.

ÇELİK, Ahmet, *Kur'ân Semantiği Üzerine*, Ekev Yayınları, Erzurum, 2002.

EBÛ HAYYÂN, Muhammed b. Yûsuf, *el-Bahru'l-Muhît,* (thk. Adil Ahmed Abdulmevcud - Alî Muhammed Muavvid), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, I-VIII, 1. baskı, Beyrut, 1993.

EBUSSUÛD, b. Muhammed İmadî Hanefî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l- Kitabi'l-Kerîm,* (thk. Abdulkadir Ahmed Atâ), Mektebetu'r-Riyadi'l-Hadis, I-V, Riyad, ts.

FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecduddin Muhammed, *el-Kâmûsu'l-Muhît,* (thk. Muhammed Naîm el-Arkûsî), Müessestu'r-Risâle, Beyrut, 2005.

GAZZÂLÎ,Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, *el-Maksadu'l-Esnâ fî Şerhi Esmâillahi'l-Hüsnâ,* (thk. Muhammed Osman el-Haşt), Kâhire, ts.

HADAR, Seyyid, Fevâsilu'l-Âyâti'l-Kur'âniyye, 2. baskı, Kâhire, 2009.

HATTÂBÎ, Ebu Süleyman, *Şe'nu'd-Duâ,* (thk. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dâru's-Sikâyeti'l-Arabiyye, Beyrut, 1992.

ISFAHÂNÎ, er-Rağıb, *el-Mufredât fi Garibi'l-Kur'ân,* (thk. Muhammed Seyyid Geylanî), Daru'l-Marife, Beyrut, ts.

IZUTSU, Toshıhıko, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan,* (terc. M. Kürşad Atalar), İstanbul, 2012.

İBN ATİYYE, Ebû Muhammed Abdulhak el-Endulûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri Kitabi'l-Azîz,* (thk. Abdusselam Abduşşafi), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.

İBN ÂŞÛR, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Daru't-Tunusiyye, I-XXX, Tunus, 1984.

İBN KAYYİM, Ebu Abdullah Muhammed el-Cevziyye, *Medâricu's-Sâlikîn,* (thk. Muhammed Hamid el-Fekî), I-III, Beyrut, 1973.

İBN KESÎR, Hafız İmaduddin Ebu'l-Fidâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* (thk. Mustafa Seyyid Muhammed ve dğr.), Müessesetu Kurtuba, I-XV, 1. baskı, Kâhire, 2000.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem, *Lisânu'l-Arab,* (thk. İbrahim Şemsuddin ve dğr.), I-IV, Tunus, 1. baskı, 2005.

İBN TEYMİYYE, Takiyuddin Ahmed Abdulhalim el-Harranî, *Ehâdîsu'l-Kussâs*, (thk. Ahmed Abdullah Bâcûr), Kâhire, 1993.

İBNU'L-ESÎR, Mecduddin b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs,* 1. baskı, Riyâd, 2000.

İSLAMOĞLU, Mustafa, *Esmâ-i Hüsnâ,* Düşün Yayıncılık, 1. baskı, İstanbul, 2011.

IZUTSU, Toshıhıko, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan,* (terc. M. Kürşad Atalar), Pınar Yayınları, İstanbul, 2012.

KARAMAN, Hayreddin ve dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,* DİB Yayınları, I-V, 2. baskı, Ankara, 2006.

KURTUBÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ebubekr, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân,* (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Medresetu'r-Risâle, Beyrut, 2006.

_____ *el-Esnâ fî Şerhi Esmâillah'l-Hüsnâ,* I-II, 1. baskı, 1995

KUTUB, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân,* I-VI, 32. baskı, Kâhire, 2003.

KÜÇÜK, Ali, *Besâiru'l-Kur'ân,* I-XX, 1. baskı, İstanbul, 2011.

MAVSİLÎ, Ebu'l-Fazl Abdullah b. Mahmûd, *el-İhtiyâr li Ta'lîl'i-l-Muhtâr,* (thk. Mahmûd Ebû Dakika), I-III, İstanbul, 1991.

MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân,* (terc. Muhammed Han Kayanî ve dğr.), I-VII, 2. baskı, İstanbul, 1996.

MEYDÂNÎ, Abdurrahman Hasan Habenneke, *Kavâidu Tedebburi'l-Emsel li Kitabillahi Azze Celle,* 2. baskı, 1989.

NESEFÎ, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Mahmûd, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Tevîl,* 2. baskı, I-III, Beyrut, 1999.

NURSÎ, Said, *Sözler (25. Söz),* Envâr Neşriyat, 2012.

RAZÎ, Fahruddin Muhammed b. Ömer, *Mefatihu'l-Gayb,* Daru'l-Fikr, I-XXXII, 1. baskı, Beyrut, 1981.

RIZÂ, Muhammed Reşîd - Muhammed Abduh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr),* I-XII, 6. baskı, Mısır, 1960.

SUYÛTÎ, Hâfız Ebû Fadl Celâluddin Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* I-II, Medine, 2005.

ŞAMÎ, Hanım Muhammed Hicâzî, *ed-Delâletu's-Siyâkiyye li İktirâni Esmâillahi'l-Hüsnâ,* Kâhire, 2013.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Alî b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr,* 4. baskı, Beyrut, 2007.

TABÂTABÂÎ, Seyyid Muhmmed Hüseyin, *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân,* I-XX, 1. baskı, Beyrut, 1997.

TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Tevîli'l-Kur'ân,* (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki), Daru Hicr, I-XXVI, Kâhire, 2001.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili,* I-X, 3. baskı, İstanbul, 1979.

YILDIRIM, Suat, *Kur'ân'da Uluhiyyet,* Işık Akademi Yayınları, İzmir, 2000.

ZEBİDÎ, Muhammed Murteza, *Tacu'l-Arus min Cevahiri'l-Kamûs,* (thk. Halil el-Hilalî), Tunus, 2004.

ZECCÂC, Ebû İshâk İbrahim, *Tefsîru Esmâillahi'l-Hüsnâ,* (thk. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), 5. baskı, Beyrut, 1986.

ZECCÂCÎ, Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. İshak, *İştikaku Esmâillah,* (thk. Abdulhüseyin Mübarek), Muessesetu'r-Risale, Beyrut, 1986.

ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vîl,* (thk. eş-Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve dğr.), Mektebetu'l-Abikân, Riyâd, 1998.

ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* (thk. Yûsuf Abdurrahman el-Meraşlî ve dğr.), Daru'l-Marife, I-IV, Beyrut, 1990.

ZUHAYLÎ, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Münîr,* I-XVII, 10. baskı, Şam, 2009.

الملخص

ولله الأسماء الحسنى، يعبر القرآن الكريم عن هذه الظاهرة بالأسماء الحسنى، وبكون هذه الأسماء صفات تنعت الله – سبحانه وتعالى– فإنها تأخذ حيزا كبيرا في القرآن الكريم، علما بأن الغرض الأساسي للقرآن هو الإنسان، إلا أن المحور الرئيس فيه هو الله، أو بتعبير آخر: إن جميع الموضوعات التي تناولها القرآن تقدم على أنها تعبر عن الله –عز وجل– وأن أسماء الله الحسنى التي تأتي في نهاية الآيات أو في ثناياها – سواء كانت مفردة أو مكررة– شديدة الصلة بمحتوى الآية التي جاءت في تذييلها، وخاصة أسماء الله الحسنى المكررة في نهاية الآيات، وإن كان يتخيل أنه جيء بها لغرض بديعي وهو فن السجع، إلا أنه بعد تدقيق النظر يتبين لنا أنها جاءت لأداء وظيفة متعلقة بالمعنى العام للآية وليس غير.

ذكر اسم الله "الغفور" في 91 آية من القرآن الكريم بالتركيب مع أسماء أخرى من أسماء الله الحسنى، وقد جاء مفردا كصفة للفظ الجلالة "الله" مرتين فقط، بينما ذكر مع صفة "الرحيم" 72 مرة، ومع صفة "الحليم" 6 مرات، ومع صفة "العفو" 4 مرات، ومع صفة "الشكور" 3 مرات، ومع صفة "العزيز" مرتين، ومرة مع كل من صفتي "الودود" و "الرب"، ومع تدقيق النظر في استعمال أسماء الله الحسنى في الآيات نجد أنها تتناسب مع مضمون الآيات.

الكلمات المفتاحية: الأسماء الحسنى، الغفور، الرحيم، العزيز، الحليم، العفو، الشكور، الودود.